

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

Садар өртээ
хостуг

12+

№ 21
(19752)

2024 чылдың
март 20
среда

Хүннүң үнери — 06.45
Ажары — 18.54
Хүн дурту — 12.09

Кышты үдөн, часты уткаан

Материалды 5-ки арындан номчуур.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруу.

Каа-хемчилер келир үе дээш...

Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларының сөөлгү
хүнүнде Каа-Хем кожуунда соңгулдалар кандыг байдалда чоруп турарын
көрүп четтивис...

\ 4-кү арында

Бүгү чүүлдү Тиилелге дээш!

ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының база ооң адаанда
бүгү социал албан черлериниң ажилдакчылары ТШО киржикчилеринге ээл-
чеглиг ачы-дуза чедирилгезин кылган.

\ 6-гы арында

95,37

хуу Тываның чурттакчылары
В. Путин дээш үнүн берген.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ СОҢГУЛДАЛАРЫ

2024 чылдың март 17

СОҢГУЛДА УЧАСТОКАРЫ: 187
САНААН ПРОТОКОЛДАР: 100%
СОҢГУЛДАГА КИРИШКЕН: 95,52% (189687)

ТЫВА РЕСПУБЛИКА

 ДАВАНКОВ Владислав Андреевич ЧАА КИЖИЛЕР	 ПУТИН Владимир Владимирович боду бодун депшиткен	 СЛУЦКИЙ Леонид Эдуардович РЛДП	 ХАРИТОНОВ Николай Михайлович РФКП
Бадылаан үннер: 2 039 1,07%	Бадылаан үннер: 180 902 95,37%	Бадылаан үннер: 2 167 1,14%	Бадылаан үннер: 3 990 2,10%

Соңгулдалар соонда

В. Путинниң медеглелде-риниң кол-колу:

— Соңгулдаларга чон-нуң хөйү-биле келгениниң ужу-ру — чуртта ниити нарын байдал тургустунганы база Россияның бодунуң келир үеде хөгжүүр эргезин чепсектиг камгалаар ужурга таваржып турары. Чуртка херек мен деп чүүлү бөдүүн хамааты бүрүзү медресеп билген;

— Соңгулда комиссияларының ажилының шына-рынга хомудалдар эвээш болган;

— Амгы үеде РФ-тиң Чазаа-даа, Төп банк болгаш РФ-тиң Президентизиниң администрациязы үре-түң-нелдиг ажилдап турарын көргүскен;

— Бодап алган планнар хөлчок улуг. Оларның дугайында чоокта чаа Федералдыг Хуралга Айыткалда демдеглээн мен. Ол шиит-пирлер, сорулгалар, чугаа-жок-ла, боттаныр;

— Тускай шериг операциязының сорулгаларын күүседири, чурттуң камгала-лын быжыглаар, Чепсектиг Күштерни улам быжыглаа-ры — чаа хуусаада чугула сорулгаларның бирээзи;

— Украинага "санитар де-вискээрин" тургузар ужурга таваржыры чадавас деп Президент чугаалаан. Ындыг айыыл чок чорук хандыар девискээрлерни, даштыкы чепсек-даа ажыглап тургаш, эртери белен эвес болур.

Соңгулдаларның түңнел-дери Донбасс биле Новорос-сияның Россияга камгалал

дээш өөрүп четтирип тура-рын көргүскен. Шак бо реги-оннарның улаштыр камгалал биле деткимчеге ынаныжы чогул-бүдөр кылдыр Россия бүгү чүүлдерни кылыр;

— Бо хуннерде РФ-тиң кызыгаар чоогунда регион-нарынче халдаашкыннар уламчылап турар, ынчал-за-даа РФ-тиң девискээрин-че бичии када киргеш безин, дайзынның чидири 100 хуу болуп турар;

— Олимпийжи оюннар үезинде от ажыдышкынын соксадырының дугайында Макроннуң саналының дугайында Путинниң бодалы: ооң дугайында билбес мен, ынчалза-даа Россияның эрге-ажыында кандыг-даа айтырыгларны өөренип көөрүңге белен бис;

— Украинада натожулар-ның барының, ында оларның хөйү-биле өлүп турар дуга-йында Россия билир. РФ биле НАТО-нуң аразында чөрүлдээ үшкү делегей дайынынга чедир чаңгыс базым болур.

/ Интернеттен А. ХЕРТЕК

белеткээн.

| ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ |

Өөрүп четтиргенин илереткен

Дүүн, март 19-та, Тываның Чазаның Аппарат хуралына Тыва Республика талазы-биле девискээр федералдыг органнарның болгаш тус черниң муниципалдыг эрге-чагыргаларының удуртукчулары киришкен.

Оларның удуртуп турары организацияларының болгаш бүдүрүлгелери-ниң коллективтери Россия Федерациязының Президен-тизиниң соңгулдаларына белеткелди Тывага бедик дең-нелге организаааны болгаш эрттиргени, бадылаашкыннар үезинде соңгукчуларның айыыл чок чоруун магадылал-ды-биле хандырганы дээш өөрүп четтиргенин Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг илереткен.

— Россияның Президентизиниң соңгулдаларына Тыва-да соңгукчуларның хөй кезии Владимир Владимирович

Путин дээш үннерин бергенин бедик чоргаарал болгаш улуг өөрүшкү-биле демдеглеп тур мен — деп, Владислав Хова-лыг чугаалаан. — Владимир Владимирович бистиң улуг күрүневистиң шылгараң-гай Баштыңы деп чүвени Россияның чону база катап бүзүрелдii-биле бадыткады. Президент Владимир Пути-ниң ачызында Россия демниг, келир үеде чүткүлдүг, күчүлүг күрүне бооп артпышаан.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы прото-колдарның 100 хуузу түңнел үндүргенин, республикада соңгукчуларның 95,52 хуузу бадылаашкыннарга кириш-кенин, оларның 95,37 хуузу, чамдык кожууннарда 99 хуузу Владимир Путин дээш үнне-рин бергенин, соңгулдаларга киришкен 189 687 соңгукчу-нуң 180 902-зи Владимир Пу-тин Россияның Президентизи болзун дээш бадылаанын

Владислав Ховалыг онзалап демдеглээн.

Тываның Чазаның Аппа-рат хуралына часкы үерге болгаш өрттерге удур белет-кел дугайында база чугаалаш-кан. Бо чылда үерден болгаш өрттен камгалал ажылдарын-га 438 машина-техникалыг 1000 хире камгалакчы кир-жиринге беленин Аппарат ху-ралына онза байдалдардан камгалал албан черлериниң удуртукчулары дыңнаткан.

Эрткен кыжын Тываның девискээринге хар ийи катап кылын чагганын Владислав Ховалыг айыткаш, хоорай-ларның, суурларның кудум-чуларында болгаш хөй-ниити черлеринде харны дүрген аштаар, хөөлбектелген сугну сордуруп, ескээр төгер тала-зы-биле хемчеглерни дарый ап чорударын тус черлерниң эрге-чагырга органнарының удуртукчуларына дааскан.

/ Бистиң корр.

АЙЫЛ ЧОК ЧОРУК

Ойлаар эвес, дезер эвес

Эрткен кыжын чүгле бистиң республиканың эвес, а өске-даа черлерниң девискээринге хар кылын чагган. Чамдык черлерге ооң кылыны кижиниң дөңмек ортузу хире болган.

Тываның гидрометеорология албанының медээлери ёзугаар алырга, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Чеди-Хөл, Тожу кожууннарның тайгаларына харның кылыны 2024 чылдың февраль айның эгезинде, 2022–2023 чылдың кыжынында ол-ла үеде байдалга деңнээрге, 130–330 хуу бедик болган. Эрткен кыжын чагган харда сугнуң курлавыры, агаар-бойдустуң өй-тап чижээ хире чагган харга деңнээрге, 300 хуу хөй деп гидрометеорологтуң шинчилелдери тодараткан. Хар бо хире кылын болганда, Тываның девискээринге бо чазын болгаш келир чайын улуг суг үери бооп болур. Агаар-бойдус хайгааралының албан черлериниң баш бурунгаар дыңнатканы-биле алырга, Тывага март айның ийги чартында агаар ортумаа-биле 1–4 градус соок болур, хүндүс дагларның, тайгаларның мээс талазы, хүннээректин черлерге элээн чылыг апаар, ынчангаш хар эриир. Апрель айда агаар чылыг болур, ынчан арга чарык талазы, хөлгелиг черлерде хар дүрген эриир. Агаар-бойдустуң мындыг байдалына эрэн харның суу үерлээриниң айылы бар. Часкы болгаш чайгы суг үеринден камгаланырынга белеткелди эгелээр даалганы Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг февраль айның эгезинде-ле хоорайларның, кожууннарның болгаш сумуларның эрге-чагырга органнарының удуртукчуларына берген.

Хөй чурттакчылыг суурлар, хоорайларга хар үериниң озал-ондаа хамыктың мурнунда дүвүренчиг болуру чугаажок. Хар эрткен кыжын дег кылын эвес чылдарда безин Кызыл кожууннуң төвү Каа-Хем суурнуң мурнуу-барыын

талазында Хербис дагның баарында кудумчуларда бажыңнар март айның ийги, апрель айның бирги чартында эрэн харның суунга алзып турганнар. Хербис дагның барыын талазында Спутник микрорайоннуң чавыс черлеринде бажыңнарлыг кижилер база бо чазын хар суунга алзырындан ондаксынып турарлар.

“Жилсервис” МУБ тускай машина-техника-биле Хербис-тиң эдээнде харны чалдап үстүрер ажилды чоруткан. Каа-Хем суурнуң мурнуу чүгүнде даглар эдээнде болгаш Хербис дагның чөөн талазында бугаларны база янзы-бүрү боктан аштаан. Кызыл кожууннуң чагыргазындан ме-дээлер-биле алырга, Каа-Хем суурга бо чазын хар суунуң үериниң улуг айылы чок.

Кызыл хоорайның оң талакы микрорайонунда Азас, Азас-2 дээш чамдык кудумчуларда бажыңнарны даглардан баткан хар суу хөмө ап турган. Хар суун ол кудумчулардан чайладыр аксыр бугаларны «ПК-ДСТ» КХН болгаш «Чаагайжыдылга» МУБ боктан аштаанын Кызыл хоорайның мэриязы дыңнаткан.

Эрткен кыжын чагган кылын харны Кызыл хоорайның «Чаагайжыдылга» МУБ-туң ажилчыннары аштап, үндүр сөөртүрү дыка берге болган. Оларны дыка буруудаткан херээ чок, агаар-бойдустуң түр када бергезин кызылчылар шыдажып эртер ужурлуг. Агаар-бойдус

чылыгырга, Кызыл хоорайның девискээринде хөө холумактыг хар хүндүс дүрген эрип, хөөлбектелип, дүне доңуп каар. Байдал ылап-ла нарын, доңатка тайып дүжүп, хол-бун кемдеткен кижилер-даа бар. Кызылдың мэриязы болгаш «Чаагайжыдылга» МУБ арга-сүмелерни массалыг информация чепсектери таварыштыр тарадып турар. Чижээлээрге, кудумчуга азы бажыңнар чанынга хар суу хөөлбектелген дугайында дыңнадып, мэрияның чаңгыс аай диспетчер албанында 2-31-42 азы «Чаагайжыдылга» МУБ-та 5-60-08 дугаарлыг телефоннарже долгаар дээн хевирлиг. Ол-даа арай-ла ындыг сүмө боор оң, кижилер оюп эртери берге хөөлбектер хоорайда хөй. Оларны ол-ла дораан канчаптарыл? Хөй кижилер аргыжар, машина-балгат чоруур черлерде хөөлбектелген хар суун «Чаагайжыдылга» МУБ-туң каш-ла санныг машиналары сордуруп, өскээр апарып төп турар.

Хөй квартиралыг бажыңнарның башкарыкчы компанияларына хамаарыштыр чеме-халакты илереди болур харын. Оларның ажылы шоолуг эвес дээрзи билдингир-ле болгай. Башкарыкчы компанияларга хамаарыштыр чуртталга бажыңнарының чанында кижилер аштаар оруктарны аштавайн турары каракка көскү.

Көдээ суурларның чамдызында байдал элээн нарын. Чижээлээрге, Чеди-Хөл

кожууннуң Сайлыг болгаш Элегес суурларның чавыс черлеринде бажыңнарны хар суу хөмө алган. Ийленчек черде туткан Хову-Аксы суурнуң кудумчулары, хүндүс эрэн харның суу дүне доңа бээр болгаш, эртен-кежээ чуңгу ышкаш апаарындан кижилерге кылаштары берге, оларның чамдызы кудургай куду бадарда, шанактарны ажыглап турар.

Агаар-бойдус улам чылыыр, тайгаларда кылын харның эрири дүргедээри-биле холбаштыр байдал улам нарындаар чыгы. Онза байдалдар яамызы дээш айылдыг болуушкуннарны чайладыр албан черлери үер суундан камгалап ажилдарының өөредилгелерин март айда эрттирген, аңаа тус чер эрге-чагырга органнарын хаара туткан.

Тайгаларның соңгу талакы хөлгеленчек ийлеринде хар, хемнерниң дожу апрель айда дүрген эрип эгелээрге, Каа-Хем биле Би-Хем, Улуг-Хем, Хемчик дээш өске-даа хемнерниң дожу частып бадарга, оларның уннарында чавыс черлерде суурлар сугга хөмө алзырының айылы тыптып болур.

Суг үери-биле холбашкан бир берге айтырыг — бажыңнары болгаш өңчү-хөреңгизи сугга үрелген хамаатыларга оларның когаралын дуглаары. Ооң кезик чамдызын безин күрүне бюджетинден дуглаары нарын, камгаладылга компаниялары суг үеринден чурттакчы чоннуң бажың-балгадының камгалалын чорудар күзел чогу республиканың девискээринге болган улуг хемчээлди үерлер үезинде билдинген.

Тайгаларда хар кончуг кылын болгаш, апрель, май айларда кээр үерден камгаланырынга эң ылаңгыя мурнуку үеде үер суунга алзып турган черлерниң чурттакчы чону баш бурунгаар белеткенге-ни дээр. Агаар-бойдустуң озал-ондаандан ойлаар эвес, дезер эвес.

/ Ш. МОҢГУШ.

Беш суггарылга системазын септеп-селээн

Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы «Чурттар аразының кооперациязы болгаш экспорту» национал төлөвилелдин күүселдезин уламчылап турар. Национал төлөвилелдин иштинге беш чылдың дургузунда республиканың кожууннарына ниити болгаш амы-хууда хереглелдин 5 суггарылга системазын туткан болгаш септеп-селээн. Катап тургустунган суг системаларының бирээзинге Би-Хем кожуунда «Малиновская» суггарылга системазы хамааржыр.

Суггарылга чериниң ниити шөлү 2236 га, ындыг чүүл көдээ ажил-агый саарылдазынче мооң мурнунда, 20 чыл ажыг дазыр, ээн черлер турган 1300 га ажыг черлерни кириер арганы берген.

Суггаттыг черлерни ажыг-лалга киригени культуртехниктиг хемчеглерни чорудар болгаш көдээ ажил-агыйның чижилгелиг продукциязының дүжүдүн алыр арганы бээр.

Суггарылга комплекзиниң хөгжүлдээринге акша-төгери камгалалына эки динамиканы ук албан чери демдегеп турар. Бир эвес 2023 чылда кирген акша-хөреңгилерниң түңү 16,4 сая рубль болган болза, 2024 чылда 40 сая хире рубльди камгалап алыр шинектиг болган.

Бо чылын албан чериниң планнарында Барыын-Хемчик, Чеди-Хөл база Каа-Хем кожууннарга 80 сая рубльдин 5 культуртехниктиг хемчээни чорудары көрдүнүп турар. Тараа культураларының экспортунуң планы 440 тонна болур.

/ Бистиң корр.

| МАЛ ООЛДААШКЫНЫ |

Боттан кол чүүл хамааржыр

Улуг харлыг, хатчыл, узун кыш болзажок бойдустуң солчулга үези черле келир. Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының бергени сан-медээзинден алырга, бүгү хевирниң ажил-агыйларында мал кышты чедимчелиг эрткен.

Чымыштыг үе — мал оолдаашкыны эгелээн. Малчыннар

ның көдээ ажил-агый специалистериниң мал эмчилериниң ажылы аартаан, малчын өг-бүлелерге өөрүнчүг ижениниң үези келген.

Өвүр кожуунда арат ажил-агыйының удуртукчузу Кара-Кат Доңгакка база бир кыш төөгү-же чуукталган. Ооң ажил-агыйында 100 ажыг баш хой, 200 баш өшкү, 60 ажыг баш бода, ол ышкаш 80 баш сарлык бар. 48

анай бо чылын чаа төрүттүнген.

«Меңээ эң кол чедишкин болза, кышты хүр-менди эртип алыры. А ооң үндезин-дөзү мал оолдаашкынынга хынамчалыг белеткел болур. Кол-ла чүүл — мал кажааларын үезинде септеп-селип алыры, чылыглары. Өй-шаанда зооветеринарлыг профилактика ажилдарын чоруткан бис» — деп, малчын чугаалап турар.

Баш бурунгаар коданче эргежок чугула хемчээлдиг мал чедим чедирип алган, ооң немелде курлавырын база тургускан. Бөгүн кол күженишкин малдың оолдаашкынынче угланган. Малдың чаш төлүн онча-менди камгалап алыры — бөгүнгүнүң кол сорулгазы ол.

Кара-Кат Надазович 2019 чылдан бээр арат ажил-агыйының удуртукчузу. Сарлыктың бажын өстүрери-биле, Россельхозбанкыдан баштайгы чиигелделиг чээлини алган.

«Үе-дүптөн бээр мал ажил-а-

гыйы орулгалыг үүле-ле болгай. Малдың баш саны өскөн тудум, орулга база көвүдээр. Кандыг-даа чедиш-кин кижиниң ажилгырындан, күш-ажылга хамаарылгазындан хамааржыр, ынчалза-даа кыдыындан саң-хөө деткимче-зи база тоң чугула. 2019 чылда Россельхозбанк өмээржилгени биске кылды. Ол биске агар санны ажитты, мобильдиг банкының ачы-дузазын көрүп тур бис» — деп, Кара-Кат Донгак демдегледди.

/ А. ХЕРТЕК.

СОҢГУЛДА-2024

Каа-хемчилер келир үе дээш...

РФ-тиң Президентизиниң соңгулдарының сөөлгү хүнүнде Каа-Хем кожуунда соңгулдар кандыг байдалда чоруп турарын көрүп четтивис.

Бир-ле дугаарында кожуун төвү Сарыг-Сеп суурда соңгулда участогунга бардывыс. 81 дугаар соңгулда участогунда 9 комиссия кежигүнү, 3 хайгааракчы база полиция болгаш ОБЯ ажылдакчылары ажылдап турар дээрзин ук участоктуң даргазы Оксана Долума дыңнатты.

— Сарыг-Септиң соңгукчулары аныяк, чалы дивейн дыка идепкейлиг соңгуп кээп турлар. Бо хүнге чедир улуг кези бадылапкан. Өг-бүлө чылында Төрзөн чуртунуң келир үези дээш өг-бүлелер ажы-төлү, кырган ада-иелери-биле соңгуп кээп турарын көөрге, өөрүнчүг-дүр. Чижээ, Оспакайларның аныяк өг-бүлөзи эмнелгеден чаа үндүр бижиткен чаш төлүн туткан келгеш, соңгудулар. Соңгулдарының сөөлгү хүнү

/ Николай Михайлович, Любовь Николаевна Нефедовтар.

бырлады: «Каа-Хем кожуунда ниитизи-биле 7533 соңгукчу бар. Соңгулдарыны 1 де-вискээр болгаш 14 участок комиссиялары чорудуп турар. Ниитизи-биле ында 105 кижии хаара туттунган. Февраль 17-де бүгү чурта ышкаш «Информ УИК» деп чаа төлөвилел ажылын эгелзэн. 44 хынакчы кожуунуң 84 өрегеzin эргип, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдарының дугайында тайыл-

Март 1-ден тура кожуунга хуусаа бетинде соңгулдар база болган. Чедери берге черлерде малчын аалдарда чурттап турар хамаатылар боттарының шилилгезин кылып, соңгулдага киржир аргалыг болганын Светлана Владимировна дыңнатты.

ААС-КЕЖИКТИГ КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ...

Сарыг-Септиң хоочун чурттакчылары Николай Михайлович биле Любовь Николаевна Нефедовтарның өг-бүлөзине март 17-ниң хүнү онзагай байырлал болган. 53 чыл бурунгаар, 1971 чылдың март 17-де, олар өгленгеннер, ынчангаш оларга бо хүн Президентиниң соңгулдазы-биле чергелештир ийи дакпыр байырлал болуп турар. «Бо байырланчыг хүнде келир үе дээш, аас-кежиктиг амыдырал дээш соңгудувус» — деп, Нефедовтар өөрүшкүзүн илереттилер.

Президент соңгулдазының бир онзагайы — тыва национал идик-хептиг соңгуп турар өг-бүлелерниң хөй болганы. Каа-хемчилер база дулур-чалы дивейн тыва идик-хевин кедип алган соңгуп турар болду.

«Тывавыска, национал ёзу-чаңчылдарывыска ынак болгаш, соңгулдага үндезин тыва идик-хептиг келгенивис бо. Соңгулдага күзелдиивис-биле киржи келдивис. Бүзүрээр, бисти шын орукче эккээр кандидат дээш соңгудувус» — деп, хуу сайгарлыкчы Лидия Ондар чугаалады. Лидия Александровна ийи кызы Шолбана, Шораана-биле кады тыва идик-хевинге чоргааралын, хүндүткелин көргүстүлөр.

Оларның соон улай шупту национал идик-хеп кеткен аныяк өг-бүлө соңгуп келди. Айлана, Аян Хомушулар 4 ажы-төлдүг. Олар кандыг-даа байырлалдарже баарда, тыва хевин кедер чаңчылдыг. Ынчангаш бөгүн база национал идик-хевин кедип алганы улуг ужурлуг болган — соңгулда оларга байырлал.

Соңгулданың сөөлгү хүнү Масленица байырлалының

оюн-тоглаазы-биле уламчылаан.

КУНДУСТУГНУҢ ҮЛЕГЕРЛИГ ӨГ-БҮЛӨЛӨРИ

Ол-ла хүннүң дүш соонда Кундустуг суурнуң 1028 чурттакчызының 92 хуузу соңгупканын 78 дугаар соңгулда участогунуң даргазы Саяна Салчак биске дыңнатты: «Кундустуг сумузуңуң чурттакчы чону база соңгулдага идепкейлиг киржип тур бис. «Тардан-Голд» компанияда ажылдап турар өске регион-нардан келген хамаатыларга бадылаар арганы бээри-биле комиссия кежигүннери 3 кижии ынаар үнүптүлөр. 7 комиссия кежигүнү, 3 хай-

лып алган мен» — деп, аныяк ава чоргаарланып чугаалады.

БАЙЫРЛАНЧЫГ БҮРЕН-ХЕМ

Бүрен-Хемде 77 дугаар соңгулда участогу өске барган участоттар аразындан эң-не байырланчыг, хөглүг участок болду. Оран-савазының ишти-даштын өң-баазын шарлар, чечектер-биле каастаан, комиссия кежигүннери аныяк кыстар шупту ак-ак хөйлең-нерлиг, хүлүмзүрзэн чазык шырайларлыг, эвилең-ээлдек уткуп алдылар.

Бүрен-Хемниң 1147 чурттакчызындан чүгле 1–2-ле кижии соңгууру арткан деп участоттуң даргазы Марина

/ Лапча Иванович, Александра Назаровна Мөндүргелер.

гааракчы, 2 полиция ажылдакчызы соңгулдага хаара туттунган».

Кундустугнуң улуг назынын чурттакчызы, көдээ ажыл-агыйның хоочуну 87 харлыг Лапча Иванович Мөндүргени өөнүң ишти Александра Назаровна чедип алган соңгуп келдилер. Хамааты хүлээлгезин күүседир дээш чедип келген хоочуннарны комиссия кежигүннери хүндүткелдиг уткуп-хүлээп алдылар.

— Кады 60 чыл узун болгаш солун чуртталганы чурттап эрттивис. Ажы-төлүвүстүң келир үеде аас-кежиктиг чуртталгазы дээш соңгуп тур бис» — деп, Александра Назаровна чугаалады.

Миронов Олегович биле Солаңгы Семеновна Кууларлар национал чаңчылдарын сагып чоруур Кундустугнуң үлегерлиг аныяк өг-бүлөзи. Олар база соңгулдага өг-бүлөзи-биле национал идик-хептиг келгеш үлегерин көргүскеннер.

— Ажы-төлүвүстү соңгулдаже ап алган чылдагаанывыс болза, оларны төрзөн чуртунуң патриоттары кылдыр чаңчыктырып турарывыс ол. Ол ышкаш оларны чажындан тура тыва хевин үнелеп билир кылдыр өөредип турар бис. Үндезин тыва идик-хеп, тыва дылывыс чидер деп турар болгай, ынчангаш ажы-төлдүң кижизидилгезинден эгелээр-дир деп бодумга сорулга са-

Базыр дыңнатты. Бүрен-хемчилер база соңгулдага эң-не идепкейлиин көргүскен.

Кызылда политехниктиг техникумда өөренип турар 18 харлыг Сайын Биликтү бөгүн бир дугаар соңгуп келген. Сайынга бир дугаар соңгууру сүрээденчиг-даа болган болза, эң-не харысалгалыг деп чүүлдү билгенин ол чугаалады. Ук участоттуң даргазы Марина Васильевна аныяк соңгукчуга бо хүн уттундурбас артар кылдыр РФ-тиң паспортунуң картын белекке сөңнээш, өөредилгезинге чедишкиннерни күззэн.

Каа-Хем кожуунга РФ-тиң Президент соңгулдазы ниитизи-биле эки белеткелдиг, чону идепкейлиг, чурум үрээшкиннери чок эрткен.

/ Алдынай СОЯН.

Ада ТЮЛЮШТУҢ тырт-тырган чуруктары.

/ Сайын Биликтү.

/ Солаңгы, Мирослав Кууларларның өг-бүлөзи.

Масленица байырлалы-биле дакпырлажы бергени база онзагай болду. Культура бажыңының девискээринге соңгуп келген чон улаштыр байырлалдың солун хемчеглеринге база киржир аргалыг болган» — деп, Долума Иванова чугаалады.

Каа-Хем кожуунда соңгулдар ниитизи-биле кандыг байдалда чоруп турарын ук кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы Светлана Созинова тайыл-

быр ажылын чоруткан. Оң түнелинде, март 17-де 10.00 шакка чедир кожуунуң соңгулда участоттарына чурттакчы чоннуң 80 ажыг хуузу чедип келген. Бир дугаар соңгуп келген 100 ажыг оолдар, кыстарга онзагай хүнү сактып артар кылдыр суй белекчигештерни тывыскаан. Соңгулда участогунче кээп шыдаваан кижилерге, оларның соңгуур эргезин боттандыраы-биле, бажыңнарынга чедип бадылаткан».

/ Бүрен-Хемниң соңгулда участогу.

Найысылалга кышты үдеп, часты уткаан

Март 17-ниң хүнүнде найысылал Кызылга болгаш республиканың кожуун, сумуларынга Масленица неделязының сөөлгү хүнүн демдегледеп эрттирген. Кызылга И.Г. Сафьянов аттыг Орус культура төвүнүн девискээринге база Масленицаны байырлаан. Аңаа оюн-тоглаа, танцы-сам, ыры-хөгжүм куттулуп, угаан-медерел болгаш спортчу оюннарны база организастан.

Масленица байырлалының эң-не чугула ёзу-чаңчылы – блиннер быжыраы. Блиннер хүннүң болгаш частың моорлап келгенин илереткени ол. Ынчангаш байырлалда киржип келген Кызыл хоорайның уруглар садтары, чоокку кожууннардан келген аалчы-

лар блиннерниң янзы-бүрү хевирлерин быжыргаш, орус чоннун ажил-агыйын, культуразын көргүскен булуңчу-гаштарны боттарының чогаадыкчы чоруу-биле делгеп, таныштырылганын кылганнар.

Кызылдың 36 дугаар Найырал аттыг уруглар садының коллективи идепкейлиги биле байырлалга киржип чедип келгеннер. "Чылдың-на Масленицага идепкейлиг киржип турар бис. Чылдан чылче бир-ле солун, чаа чүүлдерни шенеп, чемнерни янзы-бүрү кыл-

дыр чогаадып кылып турар бис. Чон күзелдир-биле садып ап турар. Биске ол дендир өөрүнчүг-дүр. Келир чылын оон-даа кызып киржир бис" – деп, уруглар садының удуртукчузу Елена Отук-оол чугаалаан.

Балгазынның агробүдүрүлгө техникумунун мастерлери студентилери-биле кады кылган аш-чем аймаан, хады чогаайларындан, пөш тооруундан, киш-кулаа, чыжырганадан кылган варенье-лер, сироптарын чылдың-на найысылалга Масленица болгаш өске-даа байырлалдарда делгеп салырлар. Бо удаа база боттарының бүдүрген

чүүлдери-биле кызылчыларны өөрткен.

"Чоннун хөйү-биле чыгып келгенин көөрге, часты сактып, манааны илдең-дир. Кышты үдеп, часты уткуп, изиг шай, амданныг, чаагай блинчиктер, концерт программасы ёзулуг-ла байырланчыг сеткил-хөөннү оттурду. Бөгүн мында Орус культура төвүнүн ансамбльдары болгаш "Октай" бараалгап чедип келген. Оон аңгыда, "Масленица дериг-херексели" деп мөөрей база болган" – деп, ТР-ниң Националдар херектериниң талазы-биле агентилелдин директорунун хүлээлгезин күүседип турар Анастасия Овчинникова чугаалаан.

Блиннер, оон аңгыда, үениң эргилдезин, чаа үениң болгаш частың келгенин илередир.

Ол хүн масленица байырлалы хөй-ле чурттакчы чоннун амыдыралына өөрүшкүнү болгаш чылыгны эккелген.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг республиканың чурттакчы чонунга Масленица байырлалын таварыштыр байырын чедирген: "Масленица байырлалын таварыштыр республиканың чурттакчы чонунга байырым чедирдим. Масленицаны Тывада кандыг-даа омак-сөөктүг кижилер байырлаарына ынак".

Масленица неделязының төңүзүндө чоок кижилеринден өршээл дилээн соонда, масленицаның хоуткузун өрттедир. Ол часты уткуп турарының демдээ болур. Чурттакчыларның болгаш аалчыларның айыыл чок чоруун камгалаары-биле хоутку өрттедирин хоруп каан.

/ Чыжыргана СААЯ.

Буян ООРЖАКТИҢ тырттырган чуруктары.

Оюн-тоглаалыг Масленица

РФ-тиң Президент соңгулдары-биле чергелештир Масленицаны бүгү республикага калбаа-биле байырлаан. Каа-Хем кожуунун найысылалы Сарыг-Сепке орус чоннун төөгүлүг байырлалын «Овация» элээдилер театры болгаш Культура хөгжүлдээзиниң төвү организастан.

Сарыг-Септин Культура бажыңының девискээринде орус чоннун культуразын, амыдыралын көргүскен сценажыгашты дерээн, хөгжүм куттулган байырланчы-даа кедергей. Орус улустун тоол маадырлары, скоморохтар кылдыр кеттинген оолдар, уруглар чыылган чонну ойнадып, хөгледип турлар.

«Овация» элээдилер театрының бичии артистери «Каттырбас кадын» деп орус улустун тоолунга үндезилээн сценажыткан көргүзүг-биле байырлалды эгелээн. Ук театрының режиссеру Чодураа Игнатьева элээди артистери-ниң дугайында улуг чоргаарал-биле чугаалады:

– Бистиң «Овация» теат-

/ Ч.Э. Игнатьева.

рында аңгы-аңгы хар-назылыг оолдар, уруглар кээп турар. Улуг болгаш ортумак бөлүктүн уруглары-биле янзы-бүрү шиилерни тургускаш, үнүүшкүннерни кылып, республика чергелиг мөөрейлерге киржип турар бис. Чоокку үеде С. Маршактың «Багаж» деп шүлүүнү, Ш.Перронун «Кызыл бөртчүгөш» деп тоолунга шиилерни, «Улу дугайында тоолчургу чугаа» деп театржыткан көргүзүгнү тургустувус. Ам Пушкинниң

/ Богдан Попов.

тоолдарындан шиилер тургузуп эгеледивис. Удавас «Поп болгаш оон ажилчыны Балда дугайында тоолдун» бирги көргүзүүн чонувуска бараалгадыр бис.

Элээди артистеровис актернун уран аргаларына, сцена чугаазына, ритмикага дээш өске-даа кичээлдерде хүннүн-не өөренип турар. Шенелделиг школачы шиилерни база тургузуп турар бис. Уруглар бистиң театрже күзелдир-биле кээп турар. Баштай

кээп тургаш, коргар, эки, тода чугааланып билбес турган болза, ам оларда актернун уран аргалары, чогаадыкчы бодаашкыннары бар.

Бөгүгү театржыткан көргүзүгү база бистиң уруглар киржип турар. Олар шупту «Овация» театрының кол составы-дыр. Бо Скоморохту ойнап турар элээди артизис Богдан Попов-тур. Ол база бистиң театрның эң-не идепкейжизи, эки өөреникчизидир.

Масленицаның театржыткан көргүзүүнүн соонда чыылган чон орус чоннун хендир дүрер, кадаг кадаар,

канат тыртар, шоодай кедип алгаш чаржыр дээш өске-даа хөглүг оюннарга идепкейлиг кириштилер.

Блиннер чок Масленица кайыын турар, эң-не хөглүг оюн – «Блиннер-биле эстафета». Сковородка тудуп алгаш, чарышпышаан, блинин 3 катап өрү октаар оюн эң-не солун, каткы-хөглүг болду. Сарыг-Септин чурттакчы чону Масленица байырлалын «Часкы карусель»-биле доосту.

/ Алдынай СОЯН.

Ада ТЮЛЮШТУҢ

тырттырган чуруктары.

Бүгү чүүлдү Тиилелге дээш!

МАРТ 18-ТЕ ТР-НИҢ КҮШ-АЖЫЛ БОЛГАШ СОЦИАЛ ПОЛИТИКА ЯАМЫЗЫНЫҢ БАЗА ООҢ АДААНДА БҮГҮ СОЦИАЛ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ ТШО КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ ЭЭЛЧЕГЛИГ АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИН КЫЛГАН.

"Ада-чурт камгалакчылары" күрүнө фондузунуң Тывада салбырынга Улусчу фронтунуң "Бүгү чүүлдү Тиилелге дээш!" деп Бүгү-россия чергелиг төлевилелин деткири-биле ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы база бүгү социал албан черлери ачы-дуза чедирилгезиниң чыылдазынче акша-хөреңгини боттары чыгаш, тепловизордан камгаланыр 100 шуглакты, 100 шыптынар тентини, 4 радиостанцияны саткан.

"Бистиң яамывыска хамааржыр 31 албан чериниң 1600 ажыг ажилдакчызы шупту бо ачы-дуза чедирил-

гезинге киришкен. Боттары-выстың акша-хөреңгивисти окташкыш, Новосибирск хоорайдан эң-не бедик шынарлыг тепловизорларга удур чылыг эрттирбес шуглактарны, камгаланыр тентилерни болгаш радиостанцияларны саткан, тускай шериг операциясында киржип турар эрес-дидим дайынчылары-выска дуза болзун дээш, мында хүлээдип келдивис. Бистиң яамы ТШО-нуң эгезинден тура ачы-дуза чедирилгезин удаа-дараа чорудуп турган бис. Бо чорудуп турар чүүлдеривис сөөлү эвес-тир. Ам-даа мындыг ачы-дуза чедирилгезин уламчылаар бис" – деп, үстүнде айыткан яамының

оралакчы сайыды Орланмай Куулар чугаалаан.

ТШО киржикчизи, "Ачинск" деп кыйгы аттыг дайынчы 2022 чылдың февраль айдан эгелээш, бо хүннерге чедир ында шериг албан-хүлээлгезин күүседип турар. Боду 55-ки гвардейжи мото-адыгжы (даг) бригаданың дайынчызы, гвардияның лейтенантызы март 13-те шөлээп келген. Ол тускай шериг операциясында киржип турар оолдарның кандыг байдалда, канчаар тулчуп турарын кончуг эки билер, кезинге көргөн.

"Амгы үеде турган черивисте чылыг берген. Чоокта чаа малгажы кургаан. Удавас чаъстар кээр. Ынчан ам дыка

берге. Кара хөзүннүг регион болгаш, машина-техника хамаанчок, кижы кылаштаары бергедей бээр чер чораан. Малгашталы бээрге, чаңгыс кижы кылаштаттынмас, албан эштиг чоруур болза эки, удур-дедир үндүр тыртыжып чорааш, шимчээр.

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыстың деткимчезин барык ай санында удаа-дараа ап турар бис. ТШО киржикчилери, биске, шак ындыг деткимче барда, чоргааранчыг-даа, демнигге күштүг деп чүве бо ышкажыл. Ынчангаш тускай шериг операциясында киржип турар эш-өөрүм мурнундан чаңгыс чер чурттугларывыска деткимчези дээш

өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис. Бо бүгү хүлээп алган ачы-дуза чедирилгезин моон борт-биле чедирер бис. Дүгдө өске-өске кезектерде эштерим-биле шупту үлежир бис. Шынап-ла, биске чугула херек чүүлдерни бергени дыка эки болду. Тепловизорга удур шуглак-биле кышкы үеде оңгунуң эжиктерин-даа дуглап ап турган бис. Соок эрттирбес чорду. Дроннарга удур херекселдер ылаңгыя балыгланган шериглерни сөөртүп чоруур машиналарга дыка ажыктыг. Шериглерни камнаарда, эң-не кол херексел ол болур. Ол ышкаш бистиң республиканың мурнундан чедирген "УАЗ", "Нива" маркалыг машиналар биске канчаар-даа аажок дузалыг болуп турар. Шериг машиналарга көөрдө, аргыжарынга эптиг, дүрген-даа" – деп, гвардияның лейтенантызы чугаалады.

Бо чыгдынган ачы-дуза чедирилгезиниң чүүлүн март 20 үезинде чорудар дээн. Ооң соонда, ээлчеглиг автоколоннаны аъткаар.

ТШО киржикчилеринге ачы-дуза чедирилгезин кылыр күзелдиг улус Кызыл хоорайның Тыва эки турачылар кудумчузунда үш дугаарлыг бажында чыылда пунктузунга чедирип берип болур.

/ К. МОНГУШ.

Чуруктарны ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызындан алган.

Аргыжылганың шынары экижиир

Март 17-ниң хүнүнде "Тува-автотранс" КХН бүдүрүлгө черинге "Ютонг" маркалыг 12 чаа автобус немешкен.

Чаа автобустарны Тываның Чазааның болгаш Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның даалгазы-биле республиканың девискээринге пассажирлер аргыштырылганын бүрүнү-биле чаартыр сорулгалыг сатканын орук-транспорт сайыдының оралакчызы Денис Хангай дыңнаткан.

"2022 чылда Тываның Баштыңы республиканың девискээринге пассажирлер аргыштырылганын бүрүнү-биле чаартыр даалганы берген. Ук даалга-биле ол чылын Тывага "Туваавтотранс" КХН-ниң бүдүрүлгө чери тургустунган. Ол-ла чылын республика бюджет-биле 25 "Ютонг" болгаш 10 "ПАЗ ВЕКТОР NEXT" маркалыг автобустарны саткан. Бөгүн база-ла ук даалганы күүседир сорулгалыг Тываның Баштыңының деткимчези-биле "Туваавтотранс" КХН-ниң девискээринде 20 автобустуң 12-зи чедип келген, а 8-и ам-даа орукта чоруп олурар" – деп, Денис Хангай чугаалаан.

Чонга аргыштырылга айтырыын чедимчелиг кылыры – Орук-транспорт комплекзиниң база бир кол сорулгаларының бирээзи.

Чаа келген автобустар тахограф, видеокамера болгаш оон-даа өске чолаачыга-даа, пассажирлерге-даа эргежок чугула дериг-херекселдер-биле чүмнеттинген. Бир автобусче барык 80 кижы кире бээр. Ооң мурнунда модельдин автобустарында деңнээр-ге, бо хевир агаар-бойдука хора чедирбес дээрзин демдегеп турар. Чаа автобустарны сатканы найысылал Кызылдың чурттакчы чонунуң аай-дедир аргыжылгазының шынары-даа экижиир, доктаамнарга үр үе дургузунда автобус манаар айтырыг

шиитпирлеттинер дээрзинге идегел бар.

"Чаа автобустар келгенинге бистиң чолаачыларывыс аажок өөрүп турлар. Олар эптиг, хөй кижы кире бээр, кылаштаары багай кижилерге безин эптиг байдалды тургускан. Тускай белеткеп каан чаданы бадырып-каш, кады кызыгаарлыг улуска автобусче киреринге белен болзун дээш, чогуур черинге тургускаш, колясканы быжыглааш, айыыл чок чоруктуң курун кыстырып каар. Ол ышкаш бичии уруглар колясказы салыр черни база аңгылап каан" – деп, "Туваавтотранстың" автоколонна даргазы Игорь Аракчаа чугаалаан.

Оон аңгыда, автобустарда изиг, соок агаар өйлээр системаны база кошкан. Чайгы изиг үеде автобус ишти сеэрин, а кыжын чылыг болур.

"Автобустарның амгы үениң негелделеринге дүүштүр бүгү талазы-биле дериттингени кончуг эки-дир. Кады кызыгаарлыг чонувус база автобустарга бергедээш-кин чокка аргыжар аргалыг апаар. Оларга эптиг болзун дээш, пандустарны база

кылып, тускай олуттарны аңгылаан" – деп, сайыттың оралакчызы Денис Хангай демдеглээн.

Автобустарны амгы үени-биле кылган, кончуг таарымчалыг. Олар найысылал Кызылдың девискээринге чонну аргыштырар. Пассажирлерге эптиг болзун дээш, бүгү-ле эптиг байдалдарны тургусканы өөрүнчүг.

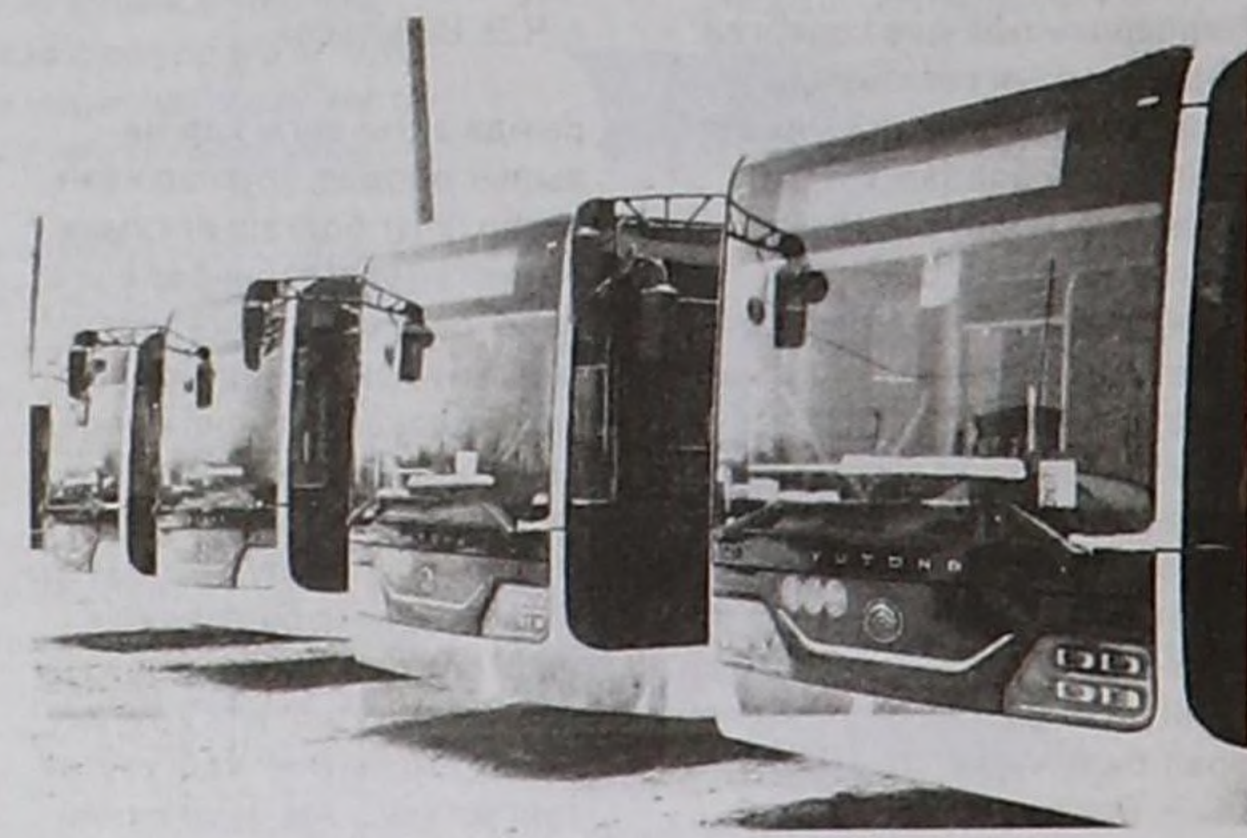
"Амгы үеде документилерин кылдырар, бүрүткедир, Ространскайгааралдың даңзызынче киирер ажылдар чоруп турар. Ол ышкаш чоннуң дилеглерин өөренип

көрбүшаан, хоорайның кайы маршруттарынче киирерин сайгарып көрүп турар бис. Ооң соонда Кызылдың девискээринге чогуур маршруттарга чонну аргыштырып эгелей бээр" – деп, Денис Хангай дыңнаткан.

2022 чылда Тываның Баштыңының деткимчези-биле кожуннар болгаш хоорайлар аразында пассажирлер аргыштырыры-биле, "Тува-автотранска" 36 автобусту саткан. Бо чылын албан чериниң автопарыгынга 20 автобус немежип турары бо. Оларны чүгле Кызыл хоорайның девискээринге салыр.

/ Чыжыргана СААЯ.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруктары.

ТАР-НЫҢ ССРЭ-ГЕ ЭКИ ТУРА-БИЛЕ КАТТЫШКАНЫНЫҢ 80 ЧЫЛЫНГА

Эрткен оруу Тываның төөгүзү-биле тудуш

(Төңүзү. Эгези № 20
"Шында).

Ол хүрээниң орнун-
да шалазының манзалары,
өргөннери ам-даа көстүп
чыдар. Чайның изиг хүнүнде
аңаа чеде бээрге, артыш, айыс
чыды думчукка хап кээр турган.
Кышкы үеде бусталып чыдар
боор. 2022 чылда, Кыргыз
хүрээзиниң 250 чыл оюнда,
оң турган черинге Моол,
Индия, Бурятия, Калмыкия,
Хакасия, Алтайдан 60 ажыг ла-
малар улуг ном номчаан. Аңаа
мун-мун чүдүкчүлөр чыылган.
Бис база аңаа киришкен бис.

Эрзин, Тес-Хем кожуун-
нарның төөгүзү солун. Ийи ко-
жуунну кадып, оон 1965 чылда
катап аңгылап-даа турган.
Кода-суур хөгжүзе-хөгжүзе, бо
хүнде кайы хире чаагай апар-
ганын көрүп, аңаа өөрүп чор
бис.

СЭЭН ХЕРЭЭН ЭВЕС-ТИР!

Шериг соонда 1957 чылда
чолаачылар курузун дооскаш,
колхозка кээримге, райком-
да чаңгыс чиик машина биле
ГАЗ-69 деп 8 олуттуг машина
бар, чолаачызы Кадып дээр
акый чүве. Меңээ чиик машина
хүлээдип берген. Райкомга ме-
ханиктеп ажылдап турдум. Эге
баштай Долчаңмаа дарганың
даайындан эгелээш, кымнарны
сөөртпедим дээр. Ынчалдыр
бүгү назынымда чолаачылап
ажылдаан мен.

Бир катап Тока дарганы
уткуур дээр. Донгак Бадыевич
деп дарга-биле Хачын-Са-
йыр аксынга манап турувуста,
бо халдып келген. "Элезин-
ниг хараганнар аразында чүнү
кылып тур сен, оол?" — дээр,
чорупкан. Нарынга кээривиске,
Шойжуң дарга чылгы челин

ап турган аалдарга баар дээр.
Чедире бээрге, Тока дарга ону
аажок сонугураан. Малчыннар
даштыгаа шай белеткепкен.
Ынчан ол улуг дарга-биле кады
шайлааш, холун туткан мен.
Суурже дедир кел чыдыры-
выста, орук аксынга тараа чаш-
тырар сеялка турган. Тока оон
чанынга турупкан.

Тракторист Серен Бугаан-
чык тракторун кылып чыдырда,
Тока дарга: "Ында чүнү кылып
тур сен?" — деп айтырган.
Тракторист көрбейн-даа, Тока
деп билбейн, "Чүнү-даа кылып
турза, сээң кандыг ытсыг
херээң чүвөл?" — дээр. Оон
Тока: "Кандыг тараа чаштырып
тур силер?" — дээрге, "Кызыл-
тас" — деп, тракторист харыы-
лаан. "Дедир ажыл кылып
тур силер. Арбайны баштай
чаштырар, оон кызыл-тасты
тарыыр" — деп, Тока чугаа-
лаарга, "Та. Дарганың даал-
газы, агрономнуң айтыш-
кыны" — дээр, дүште-даа чок
улаштыр тракторун чушкуп
чыткан. Кеңээ клубка хурал
чыгган. Ам ат болган-дыр деп,
улус сестип турда, трактористи
партия кижигүнүнче кандидат
деп дыңнааш, Тока ону дораан
партияга хүлээп алырын дар-
галарга дааскан. Ажыл кылып
турган кижини көре тура: "Чүнү
кылып тур сен?" дээр бодум
буруулуг болдум" — деп, хурал-
га чугаалаан. Ол тракторист
Серен Бугаанчык ам-даа На-
рында чурттап чоруур, 86 хар
четкен боор.

Тока дарга ааштыг-чем-
ниг уткуушкунга хөңнү чок
деп улус чугаалажыры шын
деп чүвени ынчан көргөн мен.
Баштай-ла, ажыл-агый хайнып
турар ховуе, аалдарже баар,
бөдүүн чон-биле чугаалажыр.

Фермага келгенде, эң-не багай
кара өгнү шилип алгаш, ында
улустуң чурттап оарын көөр,
кандыг дуза херегин айты-
рар. Бир мындыг чүве база
болган. ТАР үезинде Демир-
оол Кежиктигнин авазы малчын
чораан. Дайын эгелей бер-
генде, фронтуга хөй малын
берген. Тока ол өгнү ойбаан.
Сөөлүнде ол ава Орден-биле
шаннаткан.

База бир Тываны удуртуп
чораан улуг даргавыс Григо-
рий Ширшин-биле аныяавыс-
тан тура кады ажылдап кел-
дивис. Ол Эрзинниң райком
комсомолдун бирги секретары
турда, мен Нарынның комсо-
мол секретары турдум. Ынчан
Григорий Чоодуевичиге "Урал"
мотоцикл берген турган. Дүрген
халдырынга ынак кижиге болган.
Бир катап сизген кезер аныяк-
тар чыыр дээр, Кежеге дааның
артында аалдарга чедер
дээр. Гришаның мотоциклине
иелээн олурупкан бис. Баш
бурунгаар, оода кудургай куду
шаппайн көр деп дилээримге,
тоор-даа хире эвес, "Мото-
цикл любит скорость, а жена —
ласку" — дээр, караңдап-ла
каан. Мен чүгле туттунуп чет-
тигип чораан ийик мен...

Комсомол, партияның бүгү
чадаларын эрткен, республи-
каны удуртуп, эрге-дужаалы
бедий бергенде-даа, ол эш-
өөрүн утпас, ол-ла бөдүүн
хевээр арткан. Хөй улус ара-
зынга таваржы бергенивис-
те, оожум моолдажы кааптар
бис. Ынчалдыр улгаткыже
кады эдержип чор бис — дээр,
хоочун шай ижип, алаага бээр
аразында, чугааны оон кады
чурттаан эжи, Тываның ал-
дарлыг башкызы Александра
Идамовна Дирчин уламчы-
лады.

КАЗЫП ЧИИР БОРБАК АК

— Мен Эрзин хемниң
унунда Сайыр-Аксы деп черге
1940 чылдың февраль 10-да
бөдүүн арааттар Самдан Шой-
зун, Шончалай Кыргыстың өг-
бүлезинге ийи уруунуң бичии-
зи болуп төрүттүнгөн мен.
Авам 11 айлыг турумда чок
апарган дээр чораан. Ынчан
ачамның угбазы Намчаа,
өөнүн ээзи Идам (Төвүт)-биле
мени азырап өстүргөн. Азы-
раан ачам карак эмнээр, дом-
наар, ном-судур номчуур кижиге
турган. Олар кызыгаар чок
ынакшылын сөңнөп, эрге-час-
сыг кылдыр мени өстүргөн.
Чашкы шаам, мөөп халаан
кулунчак дег, аржаан суглуг
Эрзин хемниң унунга эрткен.
Аалдың анай-хураганының
бажын дозуп, тараа соктап,
мажак чыып, кожа аалдарның
уруглары-биле сайзанаптап
өскөн мен. Төрзөн авамның
адын Шончалай дээр турганын

угбам чугаалап бээрге, би-
чиивисте шончалай казып
чиир дээр, ававыс адын
адавас дээр ойзуп, борбак
ак деп турганывысты дыка
сактыр мен. Азыраан
ада-иёмниң бирээзи 1952
чылда, өскези — 1959 чылда
чок болганнар. Оон соонда,
акым Дажы (Эренчин) мени
эртем-билиге чедиргеш,
өглөп-баштап каан. Угбам
Хандааны төрзөн ачам
боду азырап өстүргөн. Ол
бухгалтер эртем-сургуулдуг,
кожуунуң көдээ ажыл-агый
адырынга үр чылдарда эки
ажылдаан. Ам 88 харлыг.

ШКОЛАГА ТЫВАЛАП ӨӨРЕНГЕН

Школаже 1948 чылда
Эрзинниң Сарыг-Булун
суурунун 1-ги класынче
киргеш, 1958 чылда доос-
кан мен. Ол үеде аалдар
ажы-төлүн өөредип,
шыдаар улус школаже кирип
турган болгаш 16-даа, 8-даа
харлыг улусту чаңгыс класс-
ка чыып каар турган. 1 класс-
ка өөренип чеде бээримге,
Сайзов база өөренип кирген.
Ынчан уругларым ачазын бир
дугаар көргөним ол. Чаңгыс
классчылар болган бис. Оон
ол үр-даа болбаанда, школыны
ара каапкан кижиге.

Школага, бир дугаарын-
да, бисти тывалап өөрткен.
Бир катап башкы: "Хову-шөлде
мал-маган оъттап турар" деп
домакты катаптаткан. Мен шөл
деп сөстү чугаалап чадап-ла
турган мен. Чүге дээрге моол
сөстен очулдуурга, мүн дээр.
Номчуурумга, эпчогу кончуг
домак болган. Орус дыл ки-
чээлинде башкы 10-га чедир
санадып эгелээн. Ынчан база

/ 1959 чыл. Александра Дирчин.

шесть деп санны адап чадай
берген мен. Чүге дээрге моол
дылдан очулдуурга, суук
албан дээр сөс. Ынчалдыр
тыва, моол сөстөрнүң утка-
зын холуп, бергедежип тургаш,
арай деп тывалап өөрөнгөн
мен. Оон башкым билип кааш,
чанымга келгеш, бажым суйбап
турар чүве.

Бижирде, будукка сугар,
демир-үжүк бажы-биле бижири
турган бис. Оларывыс үш аңгы:
шуут шиш баштыг, ортумак
база калбак баштыг турган. Ча-
раштыр бижириңге өөредир,
каллиграфия деп кичээл
турган. Дыка берге кичээлдин
бирээзи ол. Ол үениң
улустарының холунуң үжүүнүң
чараш болуп турарының чыл-
дагааны ол-дур ийин.

(Уланчызы 8-ки арында).

/ 2021 чыл. Александра, Сайзов Дирчинер, Григорий, Лидия Ширшинер.

/ 1961 чыл. Угбашкылар Хандаа биле Александра.

(Төнчүзү. Эгези 7-ги арында).

**ОРУС ЧОННУҢ
КУЛЬТУРАЗЫН САГЫЫР
ДЭЭН**

Бир катап школага Тока дарга келир дээн. Шуптувусту коридорго чыскаалдырыпкан. Ынчан бир дугаар ол дарганы көргөним ол. Дарга бисти толтап-толтап, "Улуг орус чонга каттышкан, эки амыдыралче шилчип турар үеде, оларның культуразын сагыыр, эрги тыва чаңчылдардан адырлыр, тыва тоннарны ужулгаш, орус тоннар кедер, ужу-башты база чараштыр эдип, культурлуг болуңар" — деп чагааш, чоруй барган. Даартазында школага кээримге, башкым мени тургузуп алгаш, узун чоон чажымны кескеш, ынаар азыгже октап-

эвээжедип, оларны дузактап, какпалаар. Дыка өргөлээр турдувус ийин. Эки чүвези, оларның кежин садар. Ооң өртээнге пөс-таавы болгаш өске-даа чүүлдер садып алып. Авам меңээ бир катап өрге кежи-биле пөс орнап алгаш, дыка чараш платье даарап берген. Чараш платьемни көргүзөр дээш, кожавыс аалга халып чеде берген мен, чүгле авазы турган. Мени чаптап, платьемни суйбап, дыка чарашсынып көрүп турар чүве.

ШУУРА

Мен төрүттүнүп кээримге, азыраан авамның берген ады Эремаа турган. Школа дооскаш, аттестат алып үе кээрге, төрүттүнген дугайында херечилел херек апарган. Ону аптарада шыгжап каан докумен-

көдээден суурже көжүп кирип келгенде, ынчан сес барак деп бажың чанында бичии дөрбелчин бажыңга орус омактыг ийи повар чурттап турган. Ол бажыңны ынчан кылдырган кижичестем турган. Школа баар оруум ол бажың чанындан кылаштаар. Ооң чанындан эртерге, дыка чагай чыт кээр, ам болза капуста чыды-дыр ийин. Ынчан столоваяга ажылдап турган ийи поварның бирээзи бо-ла авамның чанында келген олурар чүве. Ынчан ол повар мени азырап алып дээш, ээрежип кээп турган деп акым оон чугаалаар чүве. Ол Украинадан келген поварның адын Шура дээр турган. Хевири ол хамааты бодунуң ады-биле мени адап алырын дилээн турган боор, ону хомудатпас дээш ооң адын херечилел-

/ 1963 чыл. Сайзов, Александра Дирчиннер улуг оглу Артур-биле.

киргеш, орус дыл, литература болгаш төөгү башкызы мергешилди чедип алгаш, 40 ажыг чыл дургузунда Мөрен, Эрзин суурларга башкылап келдим. Эвээш звес шаңнал-макталды, алдар-атты алганым төрөөн Эрзинимниң меңээ берген буяны-дыр.

**ДЕЛЕГЕЙДЕ ҮНЕЛЕП
ЧЕТПЕС ЭРТИНЕЛЕРИМ**

Уругларым ачазы Сайзов Дамдынович-биле эп-найыралдыг хоор чонувус аразыңга кады чурттааш, 64 чылдың нүүрүн көрүп тур бис. 4 оолду, бир кысты төрээш, азырап өстүргөн бис. Оларывыс шупту дээди эртем-билигиг, аңгы ажыл-амы-дыралдыг, чонунга ажыын көргүзүп, чуртунга бараан болуп чоруурлар. Улуг оглум

Артур Сайзович үр чылдарда Москвага Федералдыг айыыл чок черинге ажылдааш, амгы үеде халажылгада полковник. Ол база күрүнеге эки ажылы дээш хөй шаңналдар болгаш ТР-ниң алдарлыг ажылдакчызы атка төлөптиг болган. Оон бичиизи Альберт Сайзович, хууда сайгарлыкчы, мал-маган өстүрүп, бодунуң ажыл-херээн чогуруп чоруур муңчу малчын. Алим Сайзович ТР-ниң ИХЯ-ның хоочуну. Аюш Сайзович Енисей эргелелиниң Ростеххайгааралдың даргазының оралакчызы, хеймер кызывыс Айлана Сайзовна капитан эргелиг, федералдыг бир эргелелде ажылдап турар. Уйнуттарывыс, ачыларывыс чылдан чылче немежип турар, үжен шагда ашкан. Олар бистиң үнелеп четпес эртинелеривис-тир.

Уругларым ачазы-биле бо хире улуг назылап, чонувус аразында сөөртүнчүп алган арат-чонга, ажы-төлүвүске хүндүлүг эне, кырган-ача, кырган-ава деп ададып чоруурувус дээрге төрөөн черивистин чонунуң, эне-релдиг Эрзинивистин биске сөңнээн буяны-дыр. Ажы-төлүвүстүң бот-боттарының аразында эп-найыралдыг, сагыш-сеткилин үлөжип, демниг чоруурунга аажок өөрүп чоруур бис. Бисти үргүлчү карактап, хайгаарап чоруурунга бис ийи өпейледип, амырап, четтиргенивисти илередир бис.

Төрөөн черивиске ынакшылывыс сөглөп, арат чонга четтиргенивис илередип, курлак чедир мөгөйип, чажывыс чажып, чал-барып, бүгү-ле чонувуска амыр-тайбың ак-көк дээрни алгап-мактап күзедивис!

/ Карина МОНГУШ.
Чуруктарны өг-бүлө архивинден алган.

/ 1967 чыл. Июнь. Эрзинниң башкылары: А.Б. Идам, Г.И. Архипова, А.И. Дирчин, Т.Т. Тихонова, оглу Вова, Н. Семенова.

кан. Дыка муңгарап турган мен. Ыглап база болбас, шимчеп база болбас, дыка берге чүве.

Ынчалза-даа шыва тоннарывысты үргүлчү звес-даа болза, черле кедер турдувус. Азыраан авам меңээ школаже киирерде, чаражы кончуг шыва тон даарап берген, оозун дыка камнап, бүдүү кедер турган мен. Сумка орнунга, дайын үезинде санитарларның чүктеп алыры ышкаш пөс ак сумкалыг өөренип турдум.

Школага өөренип турувуста Сталин аараан деп медээ тараан. Бисти 30 минута болгаш-ла чыскаалдырып-ла турган. Оон бир чыскаалыпканывыста, башкывыс: "Ада Сталин өлгөн-дир. Чуртувус өскүс арткан. Ам та канчаар бис. Ыглажыңар!" — дээрге, шупту мөөредир ыглап турган бис.

**ХЭЭКЧИЛЕР-БИЛЕ
ДЕМИСЕЛ**

МЧАЭ тургустунган үеде чаңгыс-даа тараа бажы черге октавас деп дыңзыг негелде турган. Бис кезээде тараа мажактаар турдувус. Даргалар чоруй баарга, шоодайлар туткулап алгаш, боттарывыска база бүдүү мажактап ап-даа турган бис. Ол камналгалыг үеде тараа дыка үнелиг турган. Ол ышкаш хээкчилер-биле демисел деп чүве база турган. Тараа дажыыр өргөлөрүни

тилер аразындан тып алгаш, көрүптеримге, ында адымны Шуура деп каан болган. Арта-ла ийи "у"-биле бижээ. Шуут кайгай берген мен. Школа дооскужемге чедир Эремаа турган болгай мен. Бо чогум чүге ынчап барганын орта-ла айтырыптар кижичестем турган. Сөөлүндө сактып турар мен. Ада-ием мени өөредир дээш,

ге ынчаар бижип каан турган хире.

Бир-ле өөрөнгөш, столовая чанындан эртип чыдарымга, ол ийи повар чана берген деп улус чугаалажып турар чүве. Школа доозупкаш, аттестатка Александра деп эде бижидип алган ийик мен. Ынчалдыр ол аттестадым-биле Кызылдың башкы институтунче өөренип

/ 2024 чыл. Февраль. Дирчиннерниң өг-бүлөзи, оолдары, кенээттери, уруу, күдээзи.

Берге байдалда деммин каткан

Шагаан-Арыгга болган онза байдалдың уржуундан бо чылгы час элээн дүвүренчиг эгелээн-даа болза, бүгү чон ол шылгалданы шыдажып эрткен. Ону чүгле бүгү чоннуң деми-биле шыдажып эрткенин демдеглээр апаар. Шагаан-Арыгның ЧЭТ-ке болган айыыл-халаптың уржуктарын чайладыры-биле хей чон демин кадып, дүн-хүн чок ажилдаан. Хакасия, Красноярск край, Новосибирск облазы, Кузбасс база Москвадан ниитизи-биле 155 кижии составтыг 18 бригада Тывага дуза кадып келген. Ол ышкаш өске черлерден специалистерни ашкырап-чемгереринге, чурттакчыларны түр үеде чурттаар черлерге хүлээп алырынга 300 ажыг кижии үлүүн кирип, дузалашканын сагындыраал.

/ Абаканның инженерлиг камгалал эргелелиниң чолаачызы, узаныкчызы Алексей Попов.

Дүвүренчиг медээ дыңнааш, бир дугаарында кожавыс Хакасиядан специалистер дораан келген. Оларның бирээзи Абаканның инженерлиг камгалал эргелелиниң чолаачызы, узаныкчызы Алексей Попов:

— Бис айыыл-халап болган дугайында март 6-да эртенгиңиң 10.00 шакта дыңнап кааш-ла, ол-ла дораан бистиң удуртулгавыс 7 кижии составтыг бригаданы чыгаш, даалга бээрге, саат чок үнүпкен бис. Мындыг берге байдалда кым-даа тускай чалалга манап олурбас-тыр ийин. Чүге дээрге байдал, шынап-ла, кончуг нарын, бистиң дузавыс маңаа чугула дээрзин билип турдус. Ол үеде бис бажыңнарывыска чедип, чылыдыр кеттинер-даа чай албайн, канчаар ажилдап турган бис, ол-ла хевээр чедип келгенивис бо.

Дүнекиниң 1 шак үезинде

Шагаан-Арыгга келгеш, эң-не кол социал объект — эмнелге болгаш ол чоок-кавыда бажыңнарже коштунган чылыдылгас системазынга сөөртүп эккелгенивис модульдуг котельнаяны дораан кожар ажилдарны кылып эгелээн бис. Эгезинде коштунары берге болган. Оон Шагаан-Арыгның ЧЭТ-тиң инженерлериниң дузазы-биле 12 шак болганда, биске хувааган социал объектилер — хоорайның поликлиниказы, училище, ном саңы, школа болгаш Медицинский

деп дораа турар кудумчу-да хууда чурттакчыларның бажыңнарынче чылыгы чоорту берип эгелээн бис. Бүгү ажыл доозулгужеге чедир 24 шак дургузунда ийи бригада — хүндүскү, дүнеки ээлчегге ажилдаар бис.

Хоорайның чурттакчылары бисти эвилең-ээлдек кончуг эки уткуп хүлээп алдылар. Ылаңгыя бо чоок-кавының чурттакчылары дүне безин изиг кофе болгаш быжырган далганнарын, блиннерин тудуп алган келгеш, бисти деткип, чемгерип турары өөрүнчүг. Поликлиниканың бүгү ажилдакчылары бисти чоок төрелдери ышкаш азырап, аш-чемин үзүктел чок эккел берип турарлар. Биске дуза кадып келгениңер дээш четтирдивис деп, чем тудуп алган кээр улус-ла хей. Садыгга-даа кире бээрге, бир-ле чүүлду халаска бериксээр,

чоттунар аржыыл-даа сыгач турдулар. Черле ынчаш, бо хоорайның чонунуң мындыг чылыг-чымчак хүлээп алышыкынынга өпейледип амдажып-даа бердивис. Тыва национал чемни-даа чидивис, амданныг чорду. Дыка-ла эвилең-ээлдек эки чоннуг хоорай-дыр деп билдивис. Тывага кээп турган-даа болзумза, Шагаан-Арыгга бир дугаар келгеним бо. Бойдузу дыка чараш-тыр, ылаңгыя даглары онзагай чер-дир.

Бодум бо ажилда 20 ажыг чыл ажилдап турар мен. Кандыг-даа берге таварылгалар тургулаар боор чүве. Шак мындыг таварылга мээң амыдыралымда бир дугаар таваржып турар. Инженерлиг камгалал эргелелин колдуунда бойдус халавы — үер-чайык, өрт, чер шимчээшкени

дээш өске-даа таварылгаларда хаара тудар. Бо ЧЭТ-ке болган онза байдалдың уржуктары улуг-даа болза, бүдүн хоорайны доңурбайн барганы — бүгү чоннуң демниг, республиканың удуртулгавының шын болгаш тода ажилдаанында деп бодаар мен — деп, Хакасиядан Алексей Иванович чугаалады.

База бир бригада Новосибирскиниң “Энерго” МУБ-тан келген. Оларның бирээзи электротехниктиг дериг-херексел хынаар албанның 6-гы разрядтың узаныкчызы Иван Акинин:

— Март 6-да онза байдал болган дугайында бистиң удуртулгавыс чугаалааш, кандыг дуза бистен негеттинип турарын тайылбырлаан. Март 7-де модульдуг котельнаяларны канчаар кожарын, ажилдадырын биске өөреткеш, ол-ла кезээ чорудупкан. Бо удаада сургакчылашкын элээн узай бээрин билген бис. Өг-бүлелеривис биске удурланмаан. Чүге дээрге берге байдалда таварышкан чонга дуза кадар дээш чоруп турар болгай бис. Орук узун-даа болза, эки келдивис. Ийи хонук чүгле орукче үнген. Хакасия биле Тываның кызыгаарынга кээривиске, бисти уткуп алды. Бригадавыста 6 кижии бар. Шунту Тывада бир дугаар кээп турарывыс бо. Бир дугаарында, бойдузунуң чаражын магадап ханмады-выс. Харлыг баштыг тайгалар кайгамчык-тыр. Бисте, Новосибирскиде, шагда-ла час дүжүпкен, чылыг берген. Мында ам-даа кыш хевээр-дир. Чону экииргек, дузааргак, биче сеткилдиг улус-тур деп дораан эскертигир чорду.

Мен энергетикада 15 чыл ажилдап турар мен. Мындыг онза байдалдар үезинде биске чүнү канчаарын тускай белеткел, өөредиглиг кичээлдер үезинде тайылбырлап бээр чүве. Өске регионга кээрге, эгезинде билдинмес чүүлдер хей болур чорду. Шак мындыг таварылга бо республикада бир дугаар болуп турар болганындан ындыг ирги бе, белең эвес турганы илдең болду. ОБ март 6-да болган болза, бис үш хонганда кээривиске, артык дүвүрээшкын хей болду. Тода даалга чок

бир объектиден өскезинче көжүрүп турда, элээн үени чидирдивис. Үш дугаарында айтып берген черинде ам-на модульдуг котельнаяны төп одалга системазында кошкаш, ында сугнуң температуразын өйлеп, бо чоок-кавының бажыңнарынче чоорту дамчыдар ажилды чорудуп турары-выс бо. Кайы хире үе херек болдур, ол хире турар бис. Бистен өске бригадалар база мында ажилдап турар.

Чурттакчы чон чаны-выска келгеш, модульдуг котельная дээрге чүү чүвел ол деп, сонуургап кээр-дир. Тайылбырлап, көргүзүп бээр

/ Новосибирскиниң “Энерго” МУБ-тан келген электротехниктиг дериг-херексел хынаар албанның 6-гы разрядтың узаныкчызы Иван Акинин.

чордус. Черле ынчаш, эрткен-дүшкен улус шунту четтиргенин илередип, аргалыг-ла болза, биске бир-ле эки чүүлду кылыксаар, аш-чемин-даа эккээр, аажок биче сеткилдиг, хүндүлээчел чон чорду. Удуп-дыштаныр черивисти хоорайның дугаары 2 школазында аайлап берген. Ында столоваяда изиг чем-биле ашкарып-чемгерип турар. Чемниң шынарынга хамаарыштыр дыка таарзынып турар бис. Амданныг-дыр. Чамдык эштеривис, мындыг амданныг чем бажыңымга безин чивээн мен деп-даа турдулар. Поварларга четтирдивис! — деп, Тывада бир дугаар кээп турар Новосибирскиден келген специалист үнелелди берген.

/ Карина МОНГУШ.
Ада ТЮЛЮШТУҢ тырт-тырган чуруктары.

Инек — буянныг малывыс

Тываның база бир байлаа — мал. Бистиң тодуг-догаа, каас-шиник, аас-кежиктиг амыдыралывыстың дөзү малда-ла болгай. Малчын чурттуң чону, оларның ажы-төлү азы-раан малының төөгүзүн, назы-харын, ат-сывын, өң-чүзүнүн билген турар ужурулуг. Ын-чангаш бис, улуг улус, ажы-төлүвүске тос чүзүн малывысты таныштырып, ооң ажыының дугайында тайылбыр ажылын күштелдирер болзувусса эки. Шаандан тура тыва чоннуң ажы-төлү үш хардан эгелеп ада-иезинге мал азыраарына, өг ажылынга дузалажы бээр турган.

Инек малды бистиң республикада кожуун бүрүзүндө азырап турар. Хууда чон инекти хейү-биле азырап эгелээни өөрүнчүг. Инек бода малга ха-мааржыр. Ооң ажыы улуг. Эйт-тен аңгыда, ол делегейде эң шынарлыг продукцияны — сүттү кижиге хайырлап турар. Ында кижиниң кадыкшылынга дуза-лыг кончуг ховар витаминер бар. Ак чемден тыва кижиге чүнү кылбас дээрл: саржаг, чөпкек, хойтпак, курут, ааржы, тарак, өреме, быштак дээш-ле баар. Сүттүг шайны тывалар кончуг хүндүлээр. Ол шылаан-могаан кижини күш кириер. Суксаан кижиниң суксунун хандырап болгаш аараан кижиниң ниити байдалын сергедир шынарлыг. Сүттен кылган чемни ак чем дээр. Ак чемни төтчеглеп база төп болбас. Улус оран-делегей-ге чалбарыырда, байыр-наа-дым болганда, ырак чер чоруур апарганда, сүттү дээрже чажып, йөрээл салыр. Хүн бүрүдө сүт турзун деп бодаар болза, кижиге бүрүзү кызымак ажыл-дап, малды азыраар ужурулуг. Тыва чоннуң чугаалаары-биле «Малдың сүдү — дылында» дээр. Ол дээрже сүт малдың чеминден хамааржыр дээни ол. Малды эки азырап, ажаап чем-герер болза, сүдү элбек, эди семис болур. Сүттен аңгыда, кезин база болбаазырадып тур-гаш, янзы-бүрү херек чүүлдерни кылып ап болур: аргамчы, чулар, чүген, барба, көгээржик, идик дээш оон-даа өске.

Инек кончуг эскериичел мал. Бир звес ол кудуруун хат уунче чайып турар болза, аяс хүннүң, а бажын өрү көдүрүп алгаш турар болза, бүргеп, чаарының демдээ. А кезээлик-тей харамдыгып оъттаар болза, чаъс чаар, черге чыдыннаарга, аяс болур. Бир улус инек соккан болза, өске инектер ырактан-на чыдыргып, билип кааш, ол черге маңнап кээп, мөөрөп база эшкенненип шаанга кирер. Хомудалын илередип тура-ры ол дижир. Инек чылында төрүттүнген кижиге шыңгы, туттунуп билир, эскериичел болур.

/ Сайлык ООРЖАК.
Ак-Довурак хоорай.

Элээди назын сактыышкыннары

Чылдың дөрт эр-гилдезинде шээр, бода малга эки оъттуг одар-белчиир аайы-биле көжүп-дүжүп чоруур өгбелеривистиң амыдырал-чуртталгазын чашкы үемден бээр көрүп өзүп келген болгаш, сезен хар орту ажып ора, ам чаа-ла угаан кирип келген ышкаш, өртемчейниң ужу-кыды көзүлбес делгем-нерин эргий көрүп, эрткен үемниң эки-багын эскерип, бо-ла сактып кээр-дир мен. Биезги көшкүн амыдырал-биле амгы үени деңней бодап олурарга, аразында ылгалын чаңгыс бодум звес, үе-чергелерим-биле бо-ла хөөрежип чугаалажы бээр бис. Сагыш-сеткиливис хандыр хөөрежип чораан эштерим ам кайда боор, хей кезии өске оранче соңуг-мурнуг чорупканы хараадан-чыг болбайн аан. Уругларым чассып өскен эргим авазы безин, хөөкүй аарып-аржаан звес, каң кадык чораан боду хенертен коргунчуг ковид дээр кара сагыштыг аарыг уржуундан «аъдының бажы» шала эрте хоя бербейжипке. Ийе, хей уругларымның улуу иезинге тураскаадып бижи-п алганы сактыышкыннарын номчааш, кижиниң ишти-баа-ры ажыл, карак шыгып кээр болду.

Назын улгады бээрге, кым-даа кижиге биезги чурт-тап чораан чер-чуртун, ол үеде көжүп-дүжүп чорааны черлери сагышка-даа, дүш-түлге-даа бо-ла кирер боор дээрзин улуг назынныглар-ла эки билир боор. Чылдың дөрт эргилдезиниң кайы-даа үезинде мал-маганы-биле, ийи-чаңгыс-даа катап, ол-ла одарга турбас, ыяап-ла

одар-белчиир солуп көжүп-дүжүрде, чаңгыс-ла хөлгези аът-шары болур. Шары дээрже чазап, актап каан буга-дыр. Ам бодап ораарым-га, ол үеде тыва уксаалыг шарының шыдамын, тайга-таскыл черлерге өөренип чаңчыкканын кижиге кайгаар! Өгбевистиң чурттап чорааны кыштаанче машина-балгат үнер хамаанчок, мотоцикл безин эртип шыдавас: ка-дыр-кашпал, дөш-кудургай таварып, ол үениң шарыла-рынга бүдүн өг херекселин чүдүрүп ажыглап чораан ол черлерин хат-шуурганда камгалал кылдыр бедик чалым-хая баарында аал, шээр-даа, бода-даа малга ыжык кыры дең-дески ор-гулаашта кыштаг-турлагны Тенек-Аңчының амгы салгалы көргөш, «канчап көжүп-дүжүп чораан шыдамык улус боор, оон дораан чазагже база ынчалдыр чүдүртүп көжер» деп кайгап, фотоаппаратка тырттырып ап-даа чоруурлар болбазыкпе. «Шак мындыг байдал чаңгыс бо звес, Улуг-Даг кыштаанда база-ла бар болгай» дижик мен.

Ийе, Улуг-Даг, Кучунгурт арт, Сарыг-Хөлчүк арт кырын-да кыштагларга барба дол-дур хар сөөртүп чорааным-ны-даа сактып чугаалаар-дыр мен. Боо-монгу холга тутпас-даа болза, үргүлчү аңчылар эдерип чоруур, оларның одаан, хөлгезин хай-гаараар, чугаазын дыңнаар. Чогаалчывыс Монгуш Өлчей-оолдун «Хөөрээрниң чугаа-лары» деп кырган-ачазының дугайында номунда «Кучун-гурт» дээрже моол сөстен очулдурарга, «Үжен-хүлбүс» дээн сөс болуп турар... Ийе, инек кезин эттээш, саргар-

тыр ыштап каан алгыдан ыстап даараан улуг барбага, чаа төрээш, аалга арткан шээр малды суггарып, хар эргизип ажылдаар кижизи мен-не болгай мен. Кажаа иштинде улустуң чайы бар звес. Аалдың ындында даг кырында хат-шуурганга хөртүктелип кадып каан, хүнге кылаңайнып көстүр харны, ында тургузур шан-чып каан ыяш хүүрээм-биле долдур дыгып-дыгып, (амгы садыг хендири бар звес), чеп-аргамчым-биле аксын дээскиндир куржап шарааш, ийи будум дазалай сунгаш, барба кырынга баартыкталып чыдыпкаш, харга орукталып кадып калган оруум-биле сунган будумнуң кайы-бирээзин ээр черлер аайы-биле черге дегзи аарак, чедер черимге ол-бо баш-карып чорааш, шииледип бадып кээр, амыр чүве бол-базыкпе.

База-ла часкы ол үеде Чадаананың Үстүү-Хүрээге ажылдап чораан ававыстың акызы Кечил даайым келген үе чүве. Ооң адын улус Кечил дээр-ле болгай. Серенот башкыга ооң дугайында чугаалаарымга, ооң ады чогуум өске турган боор, Кечил дээрже шажынчы ады чадавас дээн. Ол үеде эъдим изип, бажым аарып, кускум кээп турар үеде, хар сөөртүп эргизер кижиге чок. Хамык улус чаш анай-хураган аразында, кажаа иштинде чай чок. Авам ынатпайн турда-ла, «Мен харлап эккээйн, Дүктөөктен дора мен бе» — дээш, хоржок. Дүктөөк дээрже кырган-ачам, кырган-авамның адап каан ады-ла болгай. Документ езугаар адымны школа-га өөренип чедер бергеш,

дыңнаан-билген мен. Күжүр даайывыс чүү боор! Дагның хүн үнер чүгүндө хая-даш таварып үнгөш, хөртүк харны (чогуум хөртүктөп каан хар арбын, арыг, чам-сиген чок, улуг шой пашка эргизерге, анаа хардан арбын, долу-даа боор чүве) барба долдур дыгып долдурга, дагны куду оруктап каан ийге барба-зын чууй иткеш, кырында шарыындан туттунгаш, ийи хөм идииниң улдуңуна олуро аарак чуңгулап бадып орда, аал коданында шанактыг аъттыг кижиге (ачавыс ача-зы Монгуш Хөлчүк) чедип келген, оозу дагдан чуңгулап баткан кижизин сонуургап, чоокшулап чедер бербес бе. Богда, топтап көөрге, Башкы! Кудазы! Чоруй барбаан бе деп сестип, чоруп олурган кижизин барбадан туттунуп алган чуңгулап турар боор-га, бир кайгап, бир амы-рап. Дегийт-ле даңказынга таакпы тиккеш, эргээ-биле даңказынга нугуй тудуп, от кыпсып, чанынга барып би-лектерин чолукшуп, кырган-ачам даңказын ийи холдап сунарга, бирээзи эрнинге үстүргөш, ийи холдап дедир эгиткен. Ававыс улузун өгге кирип шайлаткан соонда, үр-даа болбаанда, кырган-ачамның ындазында хөглүү-даа аажок, каткы-иткизи-биле хереглээн кижизинге шанак кырынга кидис дөжек чаткаш, иелээн олурар мурнунда, кажаа эжинге оларны со-нуургап көрүп турган кыс думаларымның чажын суйбап, баштарын чыттап-чыттап кааш, аалды куду кудургай аайы-биле шанак өөз шиилээр чүве бадыпкан-нар.

/ Маадыр-оол АРТАА.

Час кыштан берге

Бистиң ада-иевис колхоз-совхоз үезинде шээр-даа, бода-даа мал кадарып, хаваннар-даа азырап чордулар. Бии-Хем кожуунуң Тарлаг, Чкаловка фермаларына, ырак-чоок одар-белчиирлеринге малчыннап чорааннар.

Ачамны Санаа Шойнамович Маады, авамны Көк-кыс Сумбаевна дээр. Ол үелерде боттарына бир-ийи хире-ле инектер тудар, ажыл төлевири-даа чегей болгай. Бир коданга 300 хире мал бажы турар. Норма-чижээ ыңдыг деп, зоотехник үргүлчү хынап турар. Амгы үеде малды муң чедирип турар дээрже кайгаар кижиге-дир мен. Чазын мал оъткарып эгелей бээрге, кылын харны аътка далбай сөөртүп алгаш, чугаладыр эжип кааптар чораан. Чамдык чудаан инектерни куду-руундан көдүрүп-даа тургузуп турар боор чүве.

Март айда мал оолдап эгелей бээрге, бажым үе келир. Мал чеми база эвээжей бээр. Кажаа агаарладып аштаар, көржөң колтарар дээш ажыл-ла хей. Дуза-ла херек. Ол бүгүнү ыыт чок кылып-ла турар, удуур-чыдар чай-даа кайда боор.

Мен ол үеде школачы, оон студент турган болгаш, чүгле дышта-нылга үезинде-ле дузалажыр аргалыг мен. Хөөкүй ада-иевис бистер-ни, ажы-төлүн, беш кижини өөредип алыр дээш, дыка-ла кызып чо-рааннар. Мен бодум 6—7 чыл эмчи институтунга өөренип дооскаш, 40 чыл ажылдап кагдым. Кыраан ада-иевисти кады төрээннер чанывыска ажаап-тежээп чордувус.

Бо үениң ажы-төлүнге чедишкиннерни күзевишаан, ада-иезинге дузалажып, оларны бодап, хүндүлөп чоруурун чагыыр-дыр мен.

/ Татьяна КЫЗЫЛ-ООЛ,
хоочун эмчи. Кызыл хоорай.

Малчыннарны болгаш хоочуннарны утпас

Бо чылгы кыш улуг харлыг болганы-би-ле Эрзин кожуунуң чагырга чериниң ажылдакчылары малчыннарже үнүүшкүннерни кылып турар. Март айның эгезин-де база кожуунуң чагырга даргазы биле Мөрен суурнуң чагырыкчызы малчын аалдарга четкеннер. «Хар улуг-даа болза, малывысты хүр-менди кыш ажыраар дээш, кызып-ла ажылдап тур бис» — деп, малчыннар чугаалааннар.

Даргалар улаштыр Мөрен суурнуң 80 хар ашкан хоочуннары-биле база ужурашкан. Сайлык Дани-ловна Кенден 83 харлыг, Саяна Кыргысовна Хүдер 82-лиг, Мария Николаевна Чанчыдай 83 харлыг. Мөрен суурда 80 хардан өрү назынныг 11 хоочун бар бис. Оларның кадык-деңгели эки. Оларның аразында зрес-кежээ, талантылыг-даа кырганнарывыс бар. Чижээлээрге, 85 харлыг Ямаа Кыргысовна Сараагай чыжыргана быжып эгелээр-ле, арга кирип чыжыр-ганалаар чаңчылдыг.

Малчыннарны, улуг назынныг хоочуннарны үргүлчү тегерип, карактап чорууру дээш кожуунуң болгаш сумунуң чагырга даргаларына өөрүп четтирер-дир бис.

/ Чечекмаа САДИ.
Мөрен суур, Эрзин кожуун.

| ЮБИЛЕЙ |

Номнар аразынга чуртталга

Кандыг-даа кижиге, чүү-даа чүве эрткен төөгүлүг болур. Бодумнуң 45 чыл бурунгаар доосканым эргим школам – Кызыл-Мажалыктың бир дугаар школазының библиотеказының дугайында кыска, чыып алган төөгүм-биле силерни таныштырар бодалдыг мен, номчукчу. Чүге дизе ол 2024 чылда 95 чылдаар юбилейин демдегледеп эрттирер.

Бо хире улуг байырланчыг чылда канчап бодумнуң мынча чылдар дургузунда ажилдап келгеним ном саңының дугайында биживес боор мен аан. Ынчангаш бо чүүлүмде билир шаам-биле чыып алган материалымны бижидим. Мээң школам – Барыин-Хемчик кожунунуң эң улуг школаларының бирээзи. Школа библиотеказы база школа-биле демей, ол хире чылдар дургузунда туруп келген деп бодаар мен, чүге дизе үе-дүпте-ле ном саңнары турган болгай. Мээң ажилдай бээрим мурнунда, хей чылдар дургузунда ажилдап чораан Оюмаа Самбуудайевна Монгуштуң сактыышкыны: «...1964–1966 чылдарда Кызыл-Мажалыктың бир дугаар школазы эрги оран-савазынга турар шагда, мен 9–10 класска өөренип тургаш, библиотекадан дыка ном бижидер турган мен. Ынчаарда школаның директорунга Өлчей Хертек деп кончуг негелделиг, шыңгы башкы турган. А библиотека школаның артыы талазынга кудумчудан кирер эжиктиг. Номнар арай эвээш көстүр, оларны кылымал үлгүлүгелерде, шкафтарда делгез. Библиотекары ортумак назынныг, орус омак-сөөктүг кижиге чораан, оожум-топтүү кончуг көстүр.

1970 чылда Канск хоорайга библиотека техникумун дооскаш келгеш, культура шугумунга 10 чыл ажилдаш, 1983 чылда өөредилге шугумунуң библиотекаларынче ажилдап чорупкан мен. 1986 чылдың сентябрь бирде Кызыл-Мажалыктың бир дугаар школазынга библиотекарьлап ажилдай бердим. Ажилды Зинаида Трофимовна Пчеляковадан, Анна Павловна Кундузаковадан хүлээп алдым. Оларның мурнунда Тыгбаа Ооржаковна Биче-оол ажилдап турган. Ном фонду-

зун хүлээнишпээн-даа бис, чүгле дүлгүүрүн берип каан. Өөредилге номнарын шалада төп каан, арай деп тургаш, класстар аайы-биле аайлап алгаш, өөреникчилерге үлээн мен. Бүгү номнар ынчангы 60 чылдардагы-ла сарыг өңүг шкафтарда, а стеллаж деп чүве шуут чок. Ном фондугу бай-байлак, чаа номнар номчуттунмаан-даа хевээр, шоочалап-даа кааннары бар, а чамдыктарын шкаф адаанче уштур арга чок кылдыр тырып каан. Үлгүлүгелерде 1940–70 чылдарның номнары саргаргылап калган, оларны үндүр делгеп салыр стеллажтар чок. Ол үеде өөредилге болгаш номчулга номнары доктаамал хөйү-биле кээп турган. Эки үеде бай-шыдалдыг улустуң үндүр октагылапкан демир стеллажтарын кайы-ын-бээр чыып тургаш, күш-ажыл башкыларынга тулган дээн ийи талалыг демир стеллажты тургузуп, элээн хөй өскерилгелерни библиотеканың ажилынга киридим. Ол үелерде ном фондугунуң саны 16 муң ажыг, оон иштинде адырлар аайы-биле болгаш литература-турлуг номнар 6 муң ажыг, арктаннары өөредилге номнары. Солун, сеткүүл чагытырар акшаны кашты күзээр болдур, ынчаны берип, бүдүн чылда чагыттырып турган. Өөредилге коллекторундан номнар үргүлчү кээр. Библиотеканың бир хүнде номчукчуларының саны 20–25 чедип, чамдык үелерде четтикпейн-даа баар турган мен» – деп, сактып чугаалаан.

Бо хүннерде Оюмаа Самбуудайевна хүндүлүг дыштанылгада. Дыштанып олурза-даа, дешпилгелиг үеден чыда калбайн, «суйбаар телефону»-биле үргүлчү сүмелерин бижип, харылзаавысты үспейн чор бис.

Оон аңгыда, чамдык башкыларның сактыышкыннарындан алырга, библиотекага Чечекмаа Дыртыт база ажилдап чораан. 1985 чылда 0,5 шалыңга эге класстар башкызы Галина Кара-ооловна Сарыглар Тыгбаа Ооржаковна Биче-оол-биле кады база ажилдап турган. 1986 чылда Зинаида Трофимовна Пчелякова биле Анна Павловна Кундузакова башкылар база үлүүн кирип чорааннар.

Амыдыралының аайы-биле Оюмаа Самбуудайевна

Кызылче чоруй баарга, 1998 чылдың апрель айдан эгелеп мен ажилдап эгеледим. Ам бо 26 дугаар өөредилге чылынче кирип турарым бо.

Ынчан мени школаның директору Виктория Сергеевна Ондар хүлээп алган. Библиотека школаның ийиги каадынга – амгы тыва дыл, чогаал класынга турган. Чоорту өөреникчилер саны көвүдөп эгелээрге, школаның даштынга бичии аңгы бажыңчыгаш туткаш, 2001 чылдың ноябрь 23-те библиотеканы ынаар көжүргөн. Аңаа ол 2011 чылга чедир, 10 чыл дургузунда, турган. 2011–2013 чылдарда катап школа иштинче көжүр, амгы танцы класынче көжүргөн. 2013 чылдың ноябрь айда катап-ла эрги черинче, школа даштында аңгы оран-савазынче көжүр, бо хүннерге чедир ында номчукчуларын хүлээп, ажилдап турар. Бо хүннерде библиотека чээрби кижиге олуттут, 10 столдуг номчулга залдыг, абонемент болгаш номнар шыгжаар адырлыг. Ийи компьютер салыр столдуг, ноутбуктуг, өңүг принтерлиг. Библиотеканың эң үнелиг эртинези – номнар. 2024 чылдың январь биринчи хүнүнде ниити ном фондугунуң саны – 19837 кезек. Өөредилге номнары – 14405. Эрткен, эки үелерде дег уругларның номчулга номнары келбестээни арай хомуданчыг. Библиотекарь кижиниң база бир кол чоргааралы – номчукчулары. Бо үелерге чедир школа библиотеканың ажилдап келгеш, амдыгаа чедир утпазым эргим, чаптанчыг, угаанныг, чаш номчукчуларым уттундурбас. Мээң эң-не чоргааралым, номга сонуургак номчукчум – Мерген Маадыр-оолду бижижээр-дир мен. Ол 2-ги класстан эгелээш 11 классты дооскужеге чедир 360 ажыг номнары, сеткүүлдерни номчаан. Мергенниң соонда, база школаны доозуп үнгүжеге чедир, харын-даа бо үеде студент апаргаш безин, библиотеканы утпайн, кышкы, чайгы дыштанылгаларында бо-ла кире халып кээр Даян Кууларым база бар. Номчулгага болгаш библиотекага школачы чылдарының эгезинден школаны дооскужеге чедир шынчы болуп арткан 2 оол номчукчум бо. Оон аңгыда, элээн чылдар бурунгаар доозуп чоруй барган Дүн-Хая Монгушту, Айлуна Шоңнай-оолду, Аула Салчакты, Таисья Сандыкты, Айрана Иргитти, Буяна, Арияна Сат угбашкыларны, Ай-кыс Ооржакты, Анжела Ооржакты, Диана Сарыгларны, Айза Монгушту дээш оон-даа өскелерни амдыгаа чедир чоргаарал-биле сактып, утпайн чоруур мен. Бир эвес силер мону душ болуп номчуп азы бир-ле кижиден дыңнаар болзуңарза, силерге изиг байырым чедирип олур мен, эргим номчукчуларым!

Библиотекага чүгле номчулгандан аңгыда, кичээлдер, консультациялар, кичээлден дашкаар хемчеглер-даа болу бээр. Ынчангаш библиотека амгы үеде школага дээр болза, хөөредиг чок. Мен ында ажилдап, өөредилге адырында үлүг-хуум кирип чоруурумга чоргааралынып, өөрүп чурттап чор мен.

/ Марина САГДЫ.

Общество с ограниченной ответственностью «Специализированный застройщик «Энергострой» СРОЧНО ТРЕБУЮТСЯ:

- Инженер ПТО
- Автокрановщики
- Столяр
- Мастер БСУ
- Инженер ТБ

Обращаться: г.Кызыл, ул.Колхозная, 2 «А»
По всем вопросам звонить, писать в Viber
+79232679208

ИП БЕРСЕНЕВА М. Н. ИНН 170400012581 ОГРН 316171900059860

МИР АККУМУЛЯТОРОВ

НИЗКИЕ ЦЕНЫ

ОБСЛУЖИВАНИЕ АКБ

ДИАГНОСТИКА АКБ

ПРИЕМ Б/У ДОРОГО

г. Кызыл, ул. Депутатская, 2/3 (район Аян-Чорук)
тел.: 8-906-999-9907, 8-963-250-0096

АЛДЫН, МӨҢҮН САДЫП АЛЫР МЕН.
ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨҢҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИЙГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
“ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ”

АДРЕЗИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАҢТ.
8-923-338-9188

РЕКЛАМА 12+

ИП Шлак Е.А. ОГРНИП 317171900013031

ПРОДАМ хорошую 3-х комн. квартиру, распашонка по ул. Лопсанчапа, 78 кв.м., 4 этаж. Рядом вся инфраструктура. Рассмотрю варианты обмена на 2-х комн. с доплатой. Тел.: 8-923-387-17-48

Утерянный диплом о среднем образовании № 17НН0006070, выданный Профессиональным училищем № 13 в Бай-Тайгинском районе в 2009 году, на имя Сенчит Чойганы Николаевны, считать недействительным.

Утерянный диплом о среднем образовании серии АК № 1401377, выданный 02.07.2007 года Кызылским педагогическим колледжем на имя Сегбе Аяславы Николаевны, считать недействительным.

Утерянный диплом серии СБ № 62005649, выданный 09 июня 2006 г. Кызылским техникумом экономики и права на имя Ондара Буяна Николаевича, считать недействительным.

Кыдат тывазы хаакчы оол тергиидээн

Бо хонуктарда Норвегияның Мольде деп черде ски-альпинизминин (кадыр дагга хаак чарыжы) Делегей чемпионаты эртип турар. Ында 17 аңгы чурттан шылгараңгай спортчулар киржи келген.

Март 16-да Кыдаттың тывазы ак соян уктуг 18 харлыг Булур элээди оолдар аразына болган чарышка шылгарап, алдын медальды чаалап алган. Булур 10 км хемчээлди 1160 метр бедиктиг 5 дагы 59 минута 15 секунда дургунда хаактыг эрткеш, бирги черге төлөпиг болган. Италиядан Герман Дебертолис Булурга 9 секундга аштыргаш, мөңгүнү, а Австриядан Сильвано Вольф хүлер медальдарны тус-тузунда алганнар.

Кыдатта 2500 хире саныг тывалар Синьцзян-Уйгур автономнуг районун Алтай аймаанда Хом, Ханас, Ак-Хава

деп суурларда амыдырап чоруурун билир бис. Бо удаа делегей чемпиону болган Булур Алтай аймактын Хом деп суурунга төрүттүнгеш, өскөн. Хомда 700 хире санныг тывалар чурттап чоруур.

2021 чылдың декабрь айда Булурнуң чурттап турары Синьцзян-Уйгур автономнуг район хаакка чыынды команданы тургускан. Оол 16 харлыг тургаш, чыынды команданың кежигүнү апарып, а чартык чыл болганда, бодунуң мерген, кашпагайы-биле чурттуң чыынды командазынче кирген.

Делегей чемпионатында киржир мурнунда, март айның эгезинде, Булур Азияның чемпионатында киржип, үш дакпыр алдын медальды чаалап алгаш, Азияның кадыр дагга хаакка чемпиону болган.

Бурун шагда тываларның аңнаар-меңээрде кештен кылган хаакты ажыглап чораанын шупту билир

бис. Кештен кылган хаакты Кыдаттың тывалары амыдыралында ам бо хүнге чедир ажыглап чоруур. Булур чажындан тура хаактаарына ынак турганын демдегеп чугаалап турар. Хензиг суурга тайга эдзэнге өскөн малчын оол чажындан ойнап келген оюнун хаакты профессионал спортче бир шагда шилчий

бээрин кайыын билген боор. Аңчы өгбелеринин арттырып кааны хаакка ханы ынакшылы ам бо үеде Булурну делегейиниң шыырак белеткелдиг спортчулары-биле чаңгыс деңгелге турар кылдыр эккелген.

Миллиард чурттакчылыг кыдаттар аразына шылгарааш, биче-буурай тыва

чонунуң хей-аадын көдүргөн, аңчы өгбелеринин изин иззэн салым-чаяанныг дуңмавыс Булурга моон-даа соңгаар спортчу чедишкinnerни күзеп, сүлде-сүзүү бедик чоруурун йөрзеп каалыңар! Бай Алдай сени кезээде кадагалаар болзун!

/ Бады-Очур ӨЛЗЕЙ.

Барыын кожууннарның багжылары маргылдаалаан

Март 16-да Мөңгүн-Тайга кожууннуң Тоолайлыгга эр кижиниң 3 адаан оюнунун бирээзи – уранхай ча, баг адар хевиринге барыын кожууннарның ээлчеглиг маргылдаазы болуп эрткен. Бо маргылдаа ийи дугаар чыл эртип турар.

Маргылдааны Мөңгүн-Тайганың багжылары демне-жип алгаш, акша-төгерикти чыгаш, бедик деңгелге эрттирген. Ол ышкаш Тоолайлыгның чагырга даргазы Аңчы-Буян Донгак, малчын Лама Шолбан-оол маргылдааның бирги чериниң шаңналдарын хүлээнип алгаш, деткиччилзэн. Суурнуң чагыргазы, ажилдакчылары, чурттакчылары ырак-чооктан чыгып келген маргылдаа киржикчилерин ашкарып-чемгерип, чылыг-чымчак хүлээп алган. Маргылдааның

киржикчилери Тывада кончуг дүргөн сайзырап турар чараш оюн — баг адарының дугайында школага четкеш, өөреникчилер-биле ужура-жылганы кылып, мастер-классты көргүскөн.

Ниитизи-биле маргылдаага Улуг-Хемден барыын талазынче кожууннардан шупту 27 багжы киришкен. Түннелинде, 1-ден 8-ке чедир шаңналдыг черлерни дараазында багжылар алган:

- 1-ги черни — Алдын-оол Доктугу (Чаа-Хөл кожуун),
- 2-ги черни — Буян-Цо Сат (Чөөн-Хемчик кожуун),
- 3-кү черни — Чадаң-Кат Ооржак (Барыын-Хемчик кожуун),
- 4-кү черни — Чимис Иргит (Барыын-Хемчик),
- 5-ки черни — Мерген Хомушку (Бай-Тайга кожуун),
- 6-гы черни — Сайын Күжүгет (Барыын-Хемчик кожуун),
- 7-ги черни — Танзат Сам-

дан (Чаа-Хөл кожуун),
8-ки черни — Руслан Делгер-оол (Мөңгүн-Тайга кожуун) ээлзэн.

Бо маргылдааны эгелеп чогааткан кол кижиге — Барыын-Хемчиктен багжы

Шекпээрниң школа директору Анзор Куулар болуп турар. Маргылдааның түннелинде шыырак багжылар бо кожууннардан үнүп, Наадым болгаш өске-даа улуг, бичии маргылдааларга үргүлчү шаңналдыг

черлерни ап, кожавыс Моолга безин спорт мастери, спорт мастериниң кандидаттары аттарны алгылаан болуп турар.

/ К. МОНГУШ.
Чурукту интернеттен алган.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"Тыва медиа групп" ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүң адреси:
667000, Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35,
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А. К. Ооржак, А. Ч. Чамзырын —
2-17-94
Корректор: Ч. Н. Мачык,
А. А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация
технологиялары болгаш
массалыг коммуникациялар
адырынга хайгаарал талазы-
биле федералдыг албан-
Енисей эргелели «Шын» солуну
18.10.2022 чылда бүрүткзэн.
Бүрүткел дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш
Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының
бодалдары редакцияның туружу-
биле дүүшпейн барып болур.
Айыттыг саннары болгаш өске-
даа фактылары, дыңнадыглары
дээш авторлар боттары
харыылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,

организацияларга — П6860
Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужаганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солуннуң сайтызы:
shyn.ru
Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Тираж
2607 кезек

2024 ЧЫЛДА
«ШЫН» СОЛУННУҢ
ЧАГЫДЫЛGAZY:

ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 1440,96
рубль.
Тел.: 8(39422)2-11-52

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 960 рубль.
Тел.: 8(39422)2-18-10